

חוץ וביטחון

ממשלת גולדה מאיר לפני מלחמת יום הכיפורים – תשובה ליגאל קיפניס

חגי צורף

מבוא: מי אשם בפרוץ מלחמת יום הכיפורים?

ארכיונים מכל סוג, ועל אחת כמה וכמה ארכיונים לאומיים, אוצרים בקרבם תיעוד רב-ערך הכפוף לכללי ולמועדי חשיפה לציבור. אין ספק שכל עוד לא נחשפו המסמכים הנוגעים לפרשה היסטורית מסוימת, יהיה המחקר על פרשה זו לוקה בחסר, והדבר נכון גם לגבי התהליכים המדיניים שקדמו למלחמת יום הכיפורים. בשנים האחרונות חלו התפתחויות משמעותיות בחשיפת התיעוד העוסק בתהליכים אלו ובהצגתו למעיינים בארכיונים בישראל ובארצות הברית. מטבע הדברים עשוי החומר הארכיוני שנחשף בהיקפים אלו להכיל מידע לא מוכר, שיש בכוחו להציג תמונה היסטורית שונה מהמקובל.

דומה שבמידה רבה הנרטיב השולט בכיפה בציבור הישראלי, ובתקשורת המייצגת את עמדותיו, בעניין התהליכים שקדמו למלחמת יום הכיפורים, הוא שבשנים שקדמו למלחמה החמיצה ממשלת ישראל בראשותה של גולדה מאיר הזדמנויות להגיע להסדר מדיני; הנהגת ישראל דחתה 'את ידו המושטת לשלום' של נשיא מצרים אנואר סאדאת והביאה בכך לפרוץ מלחמת יום הכיפורים ב-6 באוקטובר 1973 על תוצאותיה הקשות לישראל.¹ טענות אלו גובו במעט מחקרים ופרסומים מדעיים שנעשו בשנים שקדמו לחשיפת החומר הארכיוני הרלוונטי והתבססו בעיקר על מקורות משניים גלויים כגון עיתונים, ספרים, מסיבות עיתונאים, מידע אישי וכיוצא באלה. אמנם פרסומים אלו תרמו להבנת התהליכים המדוברים, אך מאחר שנכתבו בטרם פורסם החומר הארכיוני הרלוונטי, הנרטיב המוצג בהם לוקה בחסר.² הנרטיב הזה טופח והושרש גם על ידי

1 הטענות האלו מצאו ביטוי נרחב בסתיו 2013, במלאת 40 שנה למלחמת יום הכיפורים, בשתי סדרות טלוויזיה שעסקו במלחמה ובסיבות לפריצתה: 'לא תשקוט הארץ' בארבעה פרקים בערוץ הראשון ובערוץ 8 בכבלים, ו'יומני מלחמה' בשני פרקים בערוץ 2.

2 בין הפרסומים הללו ניתן לכלול את ספרו של אורי בר-יוסף, **הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה**, לוד 2001, אף שהוא עוסק רק בחלקו בעניינים המדיניים ורובו מוקדש לענייני צבא ומודיעין. לעניין המדיני, ובעיקר למגעים המדיניים באביב-קיץ 1973, מתייחס בר-יוסף בשני

פוליטיקאים³ ועיתונאים. חולשתם של רוב הפרסומים הללו נעוצה בכך שהם מתרכזים בהצעות המדיניות לפתרון הסכסוך שהוגשו לישראל ובתגובותיה אליהן, ומתעלמים כמעט לחלוטין מכך שישראל הציגה בעצמה מתווה להתקדמות מדינית בשנים 1971-1973. תרומה להבנת התהליכים נמצאת גם בשורה של ספרי זיכרונות שכתבו פוליטיקאים בני התקופה כגון אבא אבן, יצחק רבין, מרדכי גזית ואחרים בצד הישראלי; ריצ'רד ניקסון, הנרי קיסינג'ר ואחרים בצד האמריקני; אנואר סאדאת, מחמוד ריאד, מוחמד חסנין הייכל ואחרים בצד המצרי. פרסומים אלו, שבהם תופס העניין המדיני רק חלק מהדיון, מציגים במרבית המקרים את הפרספקטיבה האישית של כותביהם, הנעדרת ראייה רחבה של מהלך העניינים. חלק מפרסומים אלה תרמו אף הם לחיזוק הנרטיב המקובל. חשיפת החומרים הארכיוניים העוסקים במהלכים המדיניים בתקופה שקדמה למלחמת יום הכיפורים הביאה עמה גל חדש של מחקרים, שביקשו לבדוק את הטענות המקובלות ואף לקרוא עליהן תיגר. כמה מהפרסומים החדשים מציגים תמונה מאוזנת יותר בשאלת האחריות לקיפאון המדיני שהביא למלחמת יום הכיפורים; הם מחלקים את האחריות בין ממשלת ישראל, הנהגת מצרים ואף הממשל האמריקני ובעיקר מי ששימש בתפקיד היועץ לביטחון לאומי בתקופה זו: הנרי קיסינג'ר. בין פרסומים אלה: ספרים ומאמרים מאת בועז וונטיק וזכי שלום, דוד טל, מאיר בוימפלד, מירון מדזיני ונועם כוכבי, ואפשר להכליל גם את ספרו של קרייג דייגל.⁴ ספר נוסף שראה אור לאחרונה ועוסק בהתפתחויות המדיניות בתקופה זו הוא ספרם של איזבלה גינור וגדעון רמז: *The Soviet-Israeli War 1967-1973*;

מאמרי: 'בין מלחמה לשלום: הצעת ההסדר המצרית מפברואר 1973, הדחייה הישראלית ומלחמת יום כיפור כמלחמת ברירה', אלפיים, 31 (2007), עמ' 125-140; 'ההיסטוריוגרפיה של מלחמת יום הכיפורים: דיון מחדש במחדל המבצעי והמדיני', עיונים בתקומת ישראל, 23 (2013), עמ' 1-7. ראו גם: Elie Podeh, *Chances for Peace: Missed Opportunities in the Arab-Israeli Conflict*, Austin 2015 The University of Texas Press. פרק אחד בספרו זה של פודה עוסק בשנים 1973-1971.

3 ראו למשל: יוסי ביילין, מחירו של איחוד: מפלגת העבודה עד מלחמת יום הכיפורים, רביבים, תל אביב 1985. ראו גם דבריו של יוסי שריד בתכנית 'לא תשקוט הארץ' המוזכרת לעיל; גד יעקובי, כחוט השערה: איך הוחמץ הסדר בין ישראל למצרים ולא נמנעה מלחמת יום הכיפורים, עידינים, ירושלים 1989.

4 מאיר בוימפלד, קפיצה למים הקרים: המגעים המדיניים בין ישראל, מצרים וארצות הברית בשנים שקדמו למלחמת יום הכיפורים, 1970-1973, אפי מלצר בע"מ, רעות-מודיעין 2017; בעז וונטיק וזכי שלום, 'מדיניות ארצות הברית במזרח התיכון: זרז לפרוץ מלחמת יום הכיפורים', עיונים בתקומת ישראל, 19 (2009), עמ' 205-245; בועז וונטיק וזכי שלום, מלחמת יום הכיפורים - המלחמה שהיה אפשר למנוע, רסלינג, תל אביב 2012; מירון מדזיני, גולדה: ביוגרפיה פוליטית, ידיעות ספרים, תל אביב 2008; נועם כוכבי, 'ישראל, ייצוב היחסים המיוחדים והתפתחות השמרנית בשותפות הישראלית-אמריקנית, 1967-1973', קתדרה, 163 (אפריל 2017), עמ' 191-222; Craig Daigle, *The Limits of Detente, the United States, the Soviet Union, and the Arab-Israeli Conflict, 1969-1973*, Yale University Press, New Haven 2012; David Tal, 'Who Needed the October 1973 War?', *Middle Eastern Studies*, 52, 5 (2016), pp. 737-753.

ובקרוב ייצא לאור גם ספרה של מיכל קרמר אסף: *Golda Meir's Decision Making* ⁵.*Process: An analysis*

לצד אלה הופיעו גם פרסומים המחזקים דווקא את הטענות הישנות, המבקשות להטיל את מלוא האשמה על ממשלת ישראל, ובעיקר על ראש הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין, ולצדם חבריהם להנהגה הבכירה, השרים יגאל אלון וישראל גלילי. הבולט ביניהם הוא ספרו של יגאל קיפניס: 1973 – הדרך למלחמה (לאחרונה חזר קיפניס על עיקרי טענותיו במאמר שפרסם).⁶ הספר עורר בשעתו הד רחב וזכה לאהדה בתקשורת, כנראה מכיוון שהציג את מה שהציבור הישראלי, והתקשורת כמבטאת העיקרית שלו, אוהבים לשמוע: דיין ובעיקר מאיר אשמים בכול, ומלחמת יום הכיפורים על מחירה הנורא היא על ראשם!

ספרו וכן מאמרו החדש של קיפניס מתרכזים בתהליכים המדיניים שהתרחשו מראשית 1973, ואינם נותנים מקום ראוי להתפתחויות שקדמו לתאריך זה. המאמר הנוכחי הוא תגובה לתזה של קיפניס, ועל כן אציג תחילה את עיקר טענותיו.

העניין היחיד כמעט שזוכה לביטוי במאמרו של קיפניס וקשור לתקופה שקדמה ל-1973 הוא 'הבנות דצמבר 1971' (ראו להלן). קיפניס מציג הבנות אלו בצורה שלילית כ'הבנות חשאיות על קיפאון מדיני במזרח התיכון ועל המשך הספקת המטוסים לישראל'.⁷ והוא ממשיך באותו הקו גם לגבי שנת 1973. טענותיו, המתייחסות לחודשים שקדמו למלחמת יום הכיפורים, מתבססות על חמש נקודות עיקריות:

א. בפברואר 1973 פרס יועצו של סאדאת, חאפז איסמעיל, בפני מזכיר המדינה האמריקני, הנרי קיסינג'ר, 'תכנית שלום מצרית' שהיתה חדשנית, פשרנית ומרחיקה לכת ביותר עד לאותה העת.

ב. בעקבות תכנית זו שינה קיסינג'ר את מדיניותו בנוגע למזרח התיכון, שעד אז ביקשה להקפיא את המהלכים המדיניים, ומראשית 1973 פעל במרץ לקידום היזמה המצרית.

ג. כפועל יוצא מכך לחץ קיסינג'ר על ישראל לסגת ממדיניות הסטטוס קוו שלה ולהתקדם להסדר מדיני עם מצרים ברוח היזמה המצרית. קיסינג'ר טען ש'התחמושת הישנה נגמרה', כלומר ההתנהלות המדינית בשנים 1971-1973 אינה אפשרית יותר וצריך לפעול בדרך אחרת.

ד. ישראל דחתה את היזמה המצרית ואת דרישותיו של קיסינג'ר, התחפרה במדיניותה הסרבנית ולא נקטה כל יזמה מדינית. בעקבות זאת שינה גם מזכיר המדינה האמריקני את מדיניותו. במרכז הסרבנות הישראלית עמדה גולדה מאיר, שאף דחתה כל ניסיון

5 ראו כתבה על ספרה של קרמר אסף, 'המערכה האחרונה של גולדה', *ישראל היום*, 13.10.2016. מהכתבה עולה שהספר מציג את עשייתה המדינית של מאיר באור חיובי.

6 יגאל קיפניס, 1973 – הדרך למלחמה, דביר, אור יהודה 2012; הנ"ל, 'המפנה בחקר הנסיבות לפרוץ מלחמת יום הכיפורים', *עיונים בתקומת ישראל*, 26 (2016), עמ' 41-80.

7 קיפניס, 'המפנה', עמ' 47.

של גורמים אחרים (דיין, אלון, רבין) להציג גישה פשרנית יותר. מאיר העדיפה מלחמה על נסיגה לגבול הבין-לאומי או על משא ומתן לפני הבחירות. ה. הקיפאון המדיני - באשמת ישראל בהנהגת מאיר - לא הותיר למצרים בררה אלא לצאת למלחמת יום הכיפורים. בסיום מאמרו טוען קיפניס שהתהליכים המדיניים אחרי מלחמת יום הכיפורים מוכיחים שסאדאת השיג את מטרותיו על פי כוונותיו המקוריות. בספרו ובמאמרו של קיפניס ניכרת מגמה 'להשחיר' ככל שניתן את דמותה של גולדה מאיר, ולהציגה כ'אם כל חטאת'. כך למשל, הצעתה של הנהגת ישראל בראשות מאיר לפתוח במשא ומתן לשלום בשלבים, שיתבסס על הסדרים חלקיים (ראו להלן), מוצנעת וכמעט שלא באה לידי ביטוי. קיפניס גם מתעלם מניסיונותיה של הנהגת ישראל לפתוח במשא ומתן חשאי עם שליט מצרים סאדאת (ראו להלן). אמנם במאמרו מתייחס קיפניס לזמנות אלו, אך הוא מנסה להמעיט ככל האפשר בחשיבותה של שליחות התיווך של קנצלר גרמניה וילי ברנדט (ראו להלן), ומציג את העניין בזלזול רב. ניכר גם המאמץ של קיפניס 'להלבין' את דמותו של שליט מצרים אנואר סאדאת; מדיניותו הקיצונית של סאדאת ודרישותיו הנוקשות - שתרמו תרומה מכריעה לקיפאון המדיני שהוביל למלחמה - מוצנעות כמעט לחלוטין בחיבוריו של קיפניס. בנוסף העלה קיפניס טענות מרחיקות לכת בעניין ההיערכות למלחמה, המטילות דופי בשיקוליהם של מקבלי ההחלטות בישראל בעניינים של חיים ומוות.

במשך כמה שנים עסקתי בדמותה של גולדה מאיר במסגרת עריכת ספר ההנצחה לגולדה, שראה אור בארכיון המדינה.⁸ נחשפתי לאלפי מסמכים העוסקים בדרכה המדינית, וחשיפה זו העמידה אותי במחנה קוראי התיגר על התפיסה המקובלת לפיה 'גולדה אשמה בכול'. במאמר זה אני מבקש לפרוס את התזה שלי על התנהלותה של ממשלת גולדה מאיר בשנים שקדמו למלחמת יום הכיפורים. החלק הראשון הוא מעין מבוא המציג בקצרה את עיקרי המדיניות של ממשלת גולדה עד לתחילת שנת 1973; החלק השני, שהוא עיקר המאמר, עוסק בתהליכים המדיניים בשנת 1973, לפני פרוץ המלחמה; והנספח למאמר מתייחס התייחסות ישירה לחלק מדבריו החמורים של קיפניס על התנהלותה של הנהגת ישראל בימים שקדמו למלחמה.

חלק ראשון: ממשלת גולדה מאיר והתהליכים המדיניים לפני ינואר 1973

תפיסת עולמה של גולדה מאיר ועקרונות המשא ומתן עם מדינות ערב

הביוגרף של גולדה מאיר, מירון מדזיני, שגם הכיר אותה היטב אישית, סבור שמאיר הגיעה ללשכת ראש הממשלה עיפה מרוב שנותיה ומותשת ומשנים ארוכות של עשייה.

8 חגי צורף (עורך), גולדה מאיר: הרביעית בראשי הממשלה: מבחר תעודות ומבואות מפרקי חייה (1978-1998), ארכיון המדינה, ירושלים תשע"ו.

כתוצאה מכך היא היתה זהירה ושמרנית, והתקשתה לקבל רעיונות חדשים וניסיונות נועזים במדיניות החוץ והביטחון.⁹ אבל זהו הסבר חלקי בלבד. בשאלת עתיד היחסים בין ישראל לעולם הערבי רחשו בליבה של מאיר שני דחפים, שעמדו לעתים בסתירה זה לזה. הדחף הראשון נבע משייכותה של מאיר לדור מקימי המדינה, שראו באירוע זה לא פחות מנס. היא האמינה בדבקות ובעקשנות שקיומה של ישראל עדיין עומד על כף המאזניים, ותפקידה כמנהיגת ישראל להבטיח את קיום המדינה; אם תיכשל בכך – לא תהיה למדינת ישראל הזדמנות שנייה. הדחף השני היה רצונה העז להביא לשלום עם מדינות ערב. שני הדחפים גרמו לכך שמאיר חששה מאוד ממלחמה ורצתה למנוע אותה.¹⁰

מאיר מעולם לא פתרה את הקונפליקט שצץ לעתים בין שתי האמונות האלו. כאשר ההתקדמות להסדר מדיני נראתה כמסכנת את העיקרון הקיומי היא העדיפה את האחרון – ומכאן התדמית שלה כמדינאית עקשנית, מקובעת ובלתי גמישה. כך למשל אמרה במזכירות מפלגת העבודה באפריל 1973 כשנשאלה מה לדעתה צריך לעשות למען השלום: יהיה עלינו לקבל החלטות קשות, אמרה, 'אז יהיה סיכוי לשלום, ואולי נצטרך לוותר על שלום אם התנאים יהיו כאלה שלא נוכל לקבל אותם'.¹¹

לגבי משא ומתן עם מדינות ערב על הסדר מדיני, קבעה מאיר כמה עקרונות יסוד שהתקבלו על דעת רוב ממשלתה וליוו אותה כל תקופת כהונתה:

- א. לא יהיה הסכם כפוי אלא הסכם שיושג במשא ומתן ישיר בין ישראל למדינות ערב, לפחות בשלבים המכריעים שלו.
- ב. משא ומתן לשלום חייב להביא לשלום מלא ואמתי על כל רכיביו.
- ג. למען הסדר שלום אמתי תהיה ישראל מוכנה לוותר על שטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים.
- ד. אין ולא תהיה חזרה לקווי 4 ביוני 1967.¹²
- ה. העמדות הישראליות אינן תנאי מוקדם, וישראל מוכנה לדון על כל אחת מדרישותיה במשא ומתן לכשיתקיים.

מדוע אין לסגת לגבולות 4 ביוני 1967

שרי ממשלת ישראל דגלו בראשית שנות השבעים בפשרות טריטוריאליות, כל אחד על פי השקפת עולמו, וכך גם העומדת בראשם. גולדה מאיר הבהירה זאת בפה מלא בישיבת

9 מדזיני, גולדה, עמ' 440-441.
10 Simcha Diniz, 'The Yom Kippur War: Diplomacy of War and Peace', *Israel Affairs*, 6 (1999), pp. 104-126
11 דברי גולדה מאיר בישיבת מזכירות מפלגת העבודה, 12.4.1973, ארכיון המדינה (להלן: א"מ), א-7029/5.
12 צורף, גולדה מאיר, עמ' 277; דברי גולדה מאיר בישיבת מרכז מפא"י, 5.6.1969, ארכיון מפלגת העבודה, A-10.

מזכירות מפלגת העבודה ב־12 באפריל 1973, כשאמרה: 'הוויכוח האמתי בינינו ובין מדינות ערב, עדיין הוא שאנחנו רוצים להיות והם רוצים שלא נהיה'. כאשר העולם הערבי ישנה את גישתו הבסיסית, הוסיפה, 'השטחים לא יעמדו בדרך לשלום'. אולם לעולם לא נחזור לקו הירוק.¹³

על התפיסה שאין חזרה לקווי 4 ביוני 1967 מרבים לתקוף את מאיר, דיין, גלילי ואלון, חברי הקבינט המדיני-הביטחוני הבלתי רשמי (ראו להלן), שנחשבו למובילי הקו של ממשלת ישראל. ההתקפות עליהם באות בעיקר בכל הקשור לשטח חצי האי סיני, שבסופו של דבר הוחזר במלואו למצרים בהסכמי השלום. קל לעשות זאת במציאות של היום – לאחר מלחמת יום הכיפורים, הסכמי ההפרדה והביניים, הליך קמפ דייוויד וכולי, אולם בראשית שנות השבעים היתה זו גם תפיסתה של מערכת הביטחון, שראתה בעמדה זו אינטרס חיוני לקיומה של ישראל. את העיקרון הזה ירשה גולדה מממשלת אשכול, שקבעה למעשה שלא תהיה חזרה לקווי 4 ביוני 1967.¹⁴

יש לזכור שישראל של אותם הימים היתה 'נצית' ביחס לישראל של היום, לאחר הסכמי השלום, ולתפיסה זו היה קונצנזוס רחב בציבור הישראלי.¹⁵ יתר על כן, הקונצנזוס הזה אפיין את רוב המערכת הפוליטית, ובתוך כך הנהגת מפא"י ובמידה רבה מפלגת העבודה כולה, ובכלל זה שרים ואישים שלאחר מכן תקפו את גולדה וטענו שעקשנותה מנעה כל התקדמות לשלום. למשל, ביולי 1973 שלח לובה אליאב, שמאוחר יותר נתפס כמסמל את העמדה המנוגדת לעמדתה של מאיר, הצעה למצע של מפלגת העבודה לקראת הבחירות לכנסת השמינית. בפרק המדיני, שהיה אמנם פשרני הרבה יותר מעמדותיה של מאיר, הציע אליאב הקמת מדינה ירדנית-פלשתינית, ועם זאת קבע שישראל תקיים נוכחות ופיקוח בשארם א-שייח ובמצרי טיראן, שנסיגה מסיני תהיה רק תמורת שלום מלא על כל מרכיביו ובתנאי פירוז מלא וקפדני, ושללא כן תמשיך ישראל להחזיק בכל השטח. ישראל תיסוג מרוב השטחים (אך לא מכל השטחים) בגדה המערבית ובעזה, אך שוב רק תחת תנאים מגבילים נוקשים. ירושלים תישאר מאוחדת בריבונות ישראל, וחלק משמעותי מרמת הגולן יישאר בשליטת ישראל, שתקיים בו 'מאחז התיישבותי והגנתי קבוע'.¹⁶

13 דברי גולדה מאיר בישיבת מזכירות מפלגת העבודה, 12.4.1973, א"מ, א-7029/5.

14 ראו החלטת ממשלת אשכול, 31.10.1968, שבאה במקום החלטת הממשלה מ-19.6.1967, א"מ, א-7634/5. על הדרך שבה התפתחה התפיסה של ממשלת אשכול, שתחילה החליטה להציע שלום על בסיס חזרה כמעט מלאה לגבול הבין-לאומי עם מצרים וסוריה, ואחר כך החליטה שלא תהיה חזרה לקווי 4.6.1967, ראו: ארנון למפרום, לוי אשכול: ביוגרפיה פוליטית, 1969-1944, רסלינג, תל אביב 2014, עמ' 499, 500-502, 533-534; ארנון למפרום וחגי צורף (עורכים), לוי אשכול – ראש הממשלה השלישי: מבחר תעודות מפרקי חייו (1895-1969), ארכיון המדינה, ירושלים תשס"ב; ראובן פדהצור, ניצחון המבוכה: מדיניות ממשלת אשכול בשטחים לאחר מלחמת ששת הימים, יד טבנקין וביתן, תל אביב 1996.

15 הארץ, 6.5.1969, שיעור המתנגדים לנסיגה מלאה, גם תמורת הסכם שלום מלא עם מדינות ערב, נע בין 54-76 אחוזים. שיעור המתנגדים לנסיגה משארם א-שייח הגיע ל-93 אחוזים!

16 א"מ, ג-6906/19.

גורם חשוב בעיצוב תפיסת ההנהגה בעניין גבולות ישראל היה טראומת 1957. מאיר היתה שרת החוץ ודיין – הרמטכ"ל בשעה שישראל נסוגה עד המילימטר האחרון מהשטח שכבשה במלחמת סיני (מבצע קדש). כמעט בכל דיון שעסק בשטחים שנכבשו ב-1967 הביאה מאיר את תוצאות מערכת קדש כדוגמה. ב-1957 נסוגו ובכך רק קבענו את הקווים שמהם תתחיל המלחמה הבאה, נהגה לומר. 'הפעם אם ניסוג, זה צריך להיות לקווים שיבטיחו שלא תתחיל המלחמה הבאה'.¹⁷ טראומה נוספת שהשפיעה על מדיניות הממשלה היתה ההפרה המצרית הבוטה של הסכם רוג'רס, באוגוסט 1970, כשמצרים קידמה טילי נ"מ אל קרבת תעלת סואץ.¹⁸ צעד זה החדיר חשדנות בלבם של קובעי המדיניות בישראל בנוגע לכוונותיהם האמתיות של שליטי מצרים, אם כי התפתחויות אלו היו תחת שלטונו של נאצר, קודם שסאדאת ירש אותו.

האם היתה ממשלת ישראל מוכנה לסגת בסיני? באביב 1972, בדיונים עם האמריקנים, הציג שגריר ישראל בושינגטון יצחק רבין לראשונה את תפיסתה של ישראל לגבי הממד הטריטוריאלי של הסדר בסיני: ישראל עומדת על שליטתה בשארם א-שייח, אם כי מאיר נתנה להבין כבר קודם לכן, בשיחה עם קיסינג'ר, שאינה פוסלת הצעות שאינן כוללות שינוי ריבונות כגון החכרה ל-99 שנים.¹⁹ בנוגע לתיקוני גבול נוספים, הובהר שהם נובעים משיקולי ביטחון בלבד ושישראל מתכוונת לשינויי ריבונות שיכללו כ-25 אחוזים משטח מדבר סיני. עם זאת קבעה ראש הממשלה שנתון זה 'לא היה ואינו נקודת מוצא', אלא הערכה שנובעת משיקולי ביטחון. 'נקודת המוצא היתה נתוני ביטחון [...] אך במהלך המו"מ יכולות להיות אפשרויות נוספות', קבעה.²⁰

קשיחות וסרבנות, אפריל 1969-נובמבר 1971

הדרך המדינית של גולדה מאיר וממשלתה בין השנים 1969-1973 לא היתה מקשה אחת. בצורה גסה ניתן לחלקה לשני חלקים: התקופה שבין אביב 1969 וסתיו 1971, והתקופה שבין נובמבר 1971 ועד פרוץ מלחמת יום הכיפורים באוקטובר 1973. באומרנו דרכה של ממשלת ישראל עלינו לסייג ולציין שהממשלה בהרכבה המלא לא היתה שותפה מלאה לקביעת המדינות. לקראת סוף 1970 קצה מאיר בהדלפות הבלתי פוסקות משיבות הממשלה, והחלה לקיים דיונים מכריעים בענייני מדיניות במעין קבינט מדיני-ביטחוני בלתי רשמי שכלל מלבדה את דיין, אלון וגלילי, ולעתים גם את שר החוץ אבן, שר המשפטים שפירא, שר האוצר ספיר ואחרים.

17 דברי גולדה מאיר בשיחה עם מזכיר המדינה ויליאם רוג'רס בהשתתפות אבן, רבין, סיקור, יוסט, דיניץ ועוד, 25.9.1969, א"מ, א-7072/9.

18 ראו בעניין זה: שמחה דיניץ אל יצחק רבין, 5.8.1970, א"מ, א-7058/7; דיין אל רבין, 8.8.1970, שם; רבין אל דיניץ, 6.8.1978, שם, א-7058/8.

19 שיחת רוה"מ עם קרדינל [קיסינג'ר], 1.12.1971, א"מ, א-7070/1; ראו גם: דיניץ אל רבין, 17.5.1972, א"מ, א-7061/3.

20 דיניץ אל רבין, לו/508, א"מ, א-7061/3; טיטת מברק אל רבין, 2.5.1972, א"מ, א-7061/3.

עד לסתיו 1971 היתה מדיניותה של מאיר עקשנית ונוקשה, ונוטה פחות לווייתורים. ממשלתה פעלה למעשה כדי לטרפד את היזמות המדיניות שנתפסו כמתבססות על הפירוש הערבי להחלטה 242 של מועצת הביטחון של האו"ם, כלומר מובילות לנסיגה ישראלית מלאה (שליחות יארינג, יזמת רוג'רס, שיחות הארבע, שיחות השתיים וכולי). אולם בחינה מלאה והוגנת של מהלכי הנהגת ישראל בתקופה זו מלמדת שהם אינם מסכת רצופה של סרבנות. מאיר נעתרה ליזמת רוג'רס (קיץ 1970) להפסקת אש בתעלת סואץ²¹ והסכימה לחדש את שיחות יארינג בראשית 1971, אף שלא תוקנו ההפרות המצריות של הפסקת האש מאוגוסט 1970.²² כמו כן, בשלהי 1970 התירה מאיר לדיין להעלות בארצות הברית את רעיונותיו להסדר בתעלת סואץ, אף שלא היתה שלמה עמם.²³

הדוגמה הבולטת ביותר להתנהלותה של מאיר באותה התקופה קשורה להצעות סאדאת' להסדר ביניים בתעלת סואץ, בחורף-אביב 1971. ב-4 בפברואר 1971 נשא סאדאת נאום בפרלמנט המצרי ובו הציע נסיגה ישראלית מגדות תעלת סואץ ופתיחת התעלה לשיט, כשלב ראשון לקראת קביעת לוח זמנים לביצוע שאר סעיפי החלטת מועצת הביטחון (242). דברי סאדאת נתפסו כהצעה להסדר ביניים לקראת הסדר כולל, ובתחילה נראתה הצעתו פשרנית ביחס למה שהיה מקובל על שליטי מצרים עד לאותה עת. אולם בהמשך חזר סאדאת ותבע נסיגה ישראלית מכל השטחים שכבשה במלחמת ששת הימים, כלומר חזרה לקווי 4 ביוני 1967.²⁴ הצעתו של סאדאת עוררה מהלכים מדיניים אינטנסיביים, שבהם היו מעורבים מזכיר המדינה האמריקני ויליאם רוג'רס ועוזריו. ישראל שללה את תביעתו של סאדאת, שהמהלך יכול לתחייבות מצדה לנסיגה לגבולות יוני 1967, אולם לא רצתה להיתפס בעיני העולם כסרבנית להתקדמות מדינית. היא הביעה נכונות להיכנס למשא ומתן, אבל דחתה את תביעותיו המקדמיות של סאדאת.²⁵

ב-28 במארס 1971 החליטה ממשלת ישראל על הסכמתה לדון ב'הסכם מיוחד' (special agreement) עם מצרים לפתיחת תעלת סואץ, ובתנאי ההסדר שיכללו נסיגה מקו התעלה.

- 21 ראו: 'מפסיקים לירות מתחילים לדבר': <http://www.archives.gov.il/publication> /מפסיקים-לירות-ומתחילים-לדבר-45-שנים-לקב/ (אוחזר ב-16.8.2017).
- 22 התייעצות לקראת בואו של יארינג, 7.1.1971, א"מ, א-7054/28; צורף, גולדה מאיר, עמ' 348 ותעודה 99. ראו גם: Memorandum for Mr. Henry Kissinger – Israel initiative in Jarring peace talks, 13.1.1971, Nixon Library, file 608/028; Secretary of State to Embassies in the Middle-East, Jarring peace talks, Nixon Library, file 608/01A.
- 23 Memorandum for Dr. Kissinger – Earlier Israeli Thoughts on Re-Opening the Suez Canal, by Harold Saunders, 18.2.1971, Nixon Library, file 609/01. בתזכיר מוזכרות הצעותיו של דיין באישורה של מאיר.
- 24 Tal, 'Who Needed', p. 743.
- 25 ראו: גולדה מאיר אל השגריר יצחק רבין, יח/15, 8.2.1971, א"מ, א-7053/1; רבין אל גולדה מאיר, יח/133, 8.2.1971, שם; גולדה מאיר אל רבין, יח/18, 9.2.1971, שם; רבין אל גולדה מאיר, יח/137, 9.2.1971, שם. ראו גם: Memorandum for Dr. Kissinger (לעיל הערה 23).

ב־19 באפריל הגישה הממשלה את עמדתה בנייר רשמי למחלקת המדינה האמריקנית.²⁶ לכאורה וכלפי חוץ הביעה ישראל נכונות להתקדמות על סמך פשרות שחרגו מהקו הרשמי שקבעה ממשלת אשכול, על פיו לא תיסוג ישראל משטחים שכבשה במלחמת ששת הימים לפני הסכם שלום.²⁷ אולם בישיבת הממשלה ב־18 באפריל ניתן היה להבין מדברי השר ישראל גלילי, המקורב ביותר לראש הממשלה, שאין למעשה נסיגה ממדיניות ישראל המתנה נסיגה בהסכם שלום.²⁸ לא ברור מדוע גלילי אמר זאת בישיבת הממשלה, שכן מאיר המשיכה במגעים עם מחלקת המדינה האמריקנית על בסיס הסכמותיה מ־19 באפריל, אם כי בגישה קשוחה מאוד. דומה שישראל הניחה שמצרים תדחה ממילא את תנאי ישראל ו'תוציא עבודה את הערמונים מן האש', וכך אכן קרה. הצדדים נותרו חלוקים סביב כמה עניינים ובראשם אי-הסכמתה של ישראל לדרישתה המקדמית של מצרים לקשור בין הסכם הביניים להסכם הסופי, שיתבסס על נסיגה ישראלית מלאה. המאמצים שעשתה מחלקת המדינה בחודשים מאי-אוגוסט, בראשות המזכיר רוג'רס ועוזרו ג'וזף סיסקו, להגיע להסדר ביניים לפתיחת התעלה לא נשאו אפוא פרי עקב הפערים הגדולים בעמדות שני הצדדים. גם בעניין הזה נוטים להאשים את ישראל, ומאיר בראשה, בהחמצת הזדמנות.²⁹ אולם העובדות ההיסטוריות מלמדות ששני הצדדים גילו נכונות לפשרות מסוימות, לצד נוקשות רבה שלא אפשרה לגשר על הפערים.

לקשיחותה של מאיר תרם גם ממד אישי משמעותי: היא לא סמכה על גונאר יארינג, רוג'רס או הסובייטים, שהובילו את המהלכים או היו מעורבים בהם, ומעל הכול היא לא סמכה על סאדאת שהוביל את מצרים מספטמבר 1970. סאדאת סימל בעיניה עוינות, שלא לומר שנאה תהומית לישראל, והעובדה שקיים בעבר קשרים עם המשטר הנאצי בגרמניה הוסיפה נדבכים של חשדנות. ב־4 במאי 1972, בעת ביקורה ברומניה, אמרה מאיר לראש הממשלה הרומני מאורר: 'איך נוכל לסמוך על סאדאת? הוא שונא אותנו'. על נאום שנשא סאדאת טענה שהיה מקבל על כך מחמאה מגבלס, והוסיפה: 'זה כבר לא פוליטיקה – פשוט שנאת יהודים. עם אנשים כאלה עלינו לחזור למקום בו עמדנו ב־1967'.³⁰ בכל המגעים עם סאדאת לפני ואחרי 1971 הוא חזר על דרישתו הבלתי מתפשרת, שישראל תתחייב מראש לנסיגה לקווי 4 ביוני 1967 ותפנה את כל השטחים שכבשה – במצרים, בירדן ובסוריה. לכך לא יכולה היתה ישראל, בראשות גולדה מאיר, להסכים. פעמים רבות אמרה מאיר שוויתור מצרי על התנאי המוקדם של נסיגה, והסכמה לשלום מלא, יביאו להתקדמות ולנכונות לויתורים. דרישתה העקשנית של מצרים להסכמה

26 מרדכי גזית אל יצחק רבין, 1.4.1971, א"מ, א-7053/2; 'הנייר שלנו מ־19.4.71', א"מ, א-7097/6.

27 החלטת ממשלת ישראל, 19.6.1967, 'עד לכריתת הסכמי שלום תוסיף ישראל להחזיק בשטחים בהם היא מחזיקה מאז 10 ביוני 1967', א"מ, א-7068031be30/archives.gov.il/archives/#/Archive/0b07170680348bd6/Item/0907170680348d01. ראו גם: למפרום, לוי אשכול, עמ' 489.

28 צורף, גולדה מאיר, עמ' 372.

29 ראו למשל: Podesh, *Chances for Peace*.

30 שיחת מאיר-מאורר (4 במאי 1972), 8.5.1972, א"מ, א-7117/3.

ישראלית בעניין זה, וחוסר נכונותה של ישראל להיענות לכך, היו אבני הנגף העיקריות בראשית שנות השבעים.³¹ גישתה הבלתי מתפשרת של מצרים נתקלה לא פעם בהרמת גבה בקרב מדינאים בעולם.³² לא היה זה הביטוי היחיד לקיצוניותו של סאדאת באותה עת: הוא גם התנגד למשא ומתן ישיר עם ישראל, התנגד להסדר נפרד ישראל-מצרי ולשלום מלא כפי שדרשה ישראל, דרש את החזרת הזכויות של הפלסטינים ועוד.³³ למרות זאת אימצה מאיר בהמשך גישה פרגמטית והיתה מוכנה לנהל מגעים מדיניים עם סאדאת (ראו להלן).

מפנה במדיניות ישראל, סתיו 1971

גישתם של מאיר ושריה הבכירים לשלום עם העולם הערבי השתנתה בסתיו 1971. הנהגת ישראל אימצה גישה פשרנית יותר והציעה תהליך מדיני משמעותי לקראת שלום עם מצרים. תרמה לכך ידיעה שהעביר קיסנינג'ר, דרך שגריר ישראל בווישינגטון יצחק רבין, על הצעה סובייטית לפתרון מדיני. לפי הצעה זו יכפו שתי המעצמות הסדר על בסיס מסמך יארינג, שפירושו נסיגה ישראלית לגבולות 4 ביוני 1967. היזמה הישראלית נבעה מרצונה של ישראל לנטרל את ההצעה הסובייטית ולמנוע את העלאתה במפגש הפסגה בין ריצ'רד ניקסון לליאוניד ברז'נייב במאי 1972.³⁴ ליזמה הישראלית תרמו גם כמה התפתחויות נוספות ובהן התרעות גוברות על מלחמה, דיבוריו של סאדאת על 1971 כשנת הכרעה, חשש מקרע עם האמריקנים ורמזים שהאמריקנים עתידים להערים קשיים באספקת מטוסי קרב אם לא תהיה התקדמות מדינית.³⁵

אלא שלישראל היה קושי רב להציע הליך מדיני פשרני כל עוד הובילה מחלקת המדינה האמריקנית, בראשות מזכיר המדינה רוג'רס, את המגעים המדיניים במזרח התיכון. ישראל לא היתה שבעת רצון מדרך התנהלותה של מחלקת המדינה וביקשה שהבית הלבן ייטול עליו את הובלת העניינים.³⁶ עדות לכך מצויה במכתב ששלח סמנכ"ל משרד החוץ מרדכי גזית (שמונה כמה חודשים לאחר מכן למנכ"ל משרד ראש הממשלה) לגולדה מאיר: 'הטקטיקה הנוכחית שלנו מבוססת על הערכה שעלינו למחוק את רוג'רס כגורם אשר עמו ודרכו ניתן לנו לנהל מו"מ. הטקטיקה הזו גורסת שעלינו לנסות להעביר את הטיפול

31 לעניין מרכזי זה אין כל אזכור בספרו ובמאמרו של קיפניס.

32 ראו: שגריר ישראל בגרמניה המערבית אלישיב בן-חורין אל משרד החוץ, 'ביקור חאפז איסמעיל בבון', 7.3.1973, א"מ, א-7062/18. בן-חורין דיווח שהקנצלר ברנדט הביעה תמיהה על הדרישה המצרית, המהווה תכתיב ותנאי מוקדם שאינו מקובל בדיפלומטיה הבין-לאומית.

33 Tal, 'Who Needed?', pp. 741-742

34 רבין אל גולדה מאיר, מברק לו/300, 5.11.1971, א"מ, א-7055/2; יצחק רבין, **פנקס שירות**, ב, מעריב, תל אביב 1979, עמ' 356-360. ראו גם: Daigle, *The Limits*, pp. 192-204.

35 התייעצות עם ראש הממשלה בהשתתפות רבין, 14.11.1971, א"מ, א-7246/12.

36 ראו דברי גולדה מאיר בישיבת הממשלה ובהם ביקורת חריפה על רוג'רס: צורף, **גולדה מאיר**, עמ' 379. מקור: ישיבת הממשלה, 6.6.1971, א"מ, א-4256/4.

בענייני אזורנו לבית הלבן.³⁷ אף שרוג'רס לא היה אהוד בקרב מנהלי מדיניות החוץ בישראל, הציע גזית לנסות ולשפר את היחסים עמו. אולם מאיר דבקה בניסיונות להעביר את ניהול המגעים המדיניים לבית הלבן – כלומר ליועץ לביטחון לאומי הנרי קיסינג'ר. המפנה חל באוקטובר 1971 עת ביקר השגריר רבין בישראל. בדיונים הסודיים שקיימו אתו מאיר, דיין, גלילי ואלון, העביר רבין את המסר שקיסינג'ר מוכן ליטול על עצמו את הובלת התהליכים המדיניים במזרח התיכון בגיבויו של הנשיא ניקסון, דבר שיביא לנטרולה של תכנית רוג'רס ושל מחלקת המדינה האמריקנית כמנהלת המגעים.³⁸ ב-29 בנובמבר 1971 נפגשה מאיר עם דיין לקראת ביקורה הצפוי בווישינגטון בדצמבר, ובשיחה זו נקבע מתווה המדיניות הישראלית החדשה הכולל הגמשת העמדה, כפי שאציג בהמשך.³⁹ מסתיו 1971 ואילך השתנתה אפוא המדיניות הישראלית; נקבע שלעת עתה אין סיכוי להגיע להסכם כולל, ולכן צריך להתקדם בשלבים ולהתחיל בהסכם ביניים שיביא לפתיחת התעלה. התהליך יתבצע בהדרגה, משום שאם תתחלנה המדינות במשא ומתן להסדר קבע, הוא יתפוצץ מיד בשל הבדלי העמדות העצומים, והפיצוץ יביא להפסקת התהליך. בביקורה בווישינגטון בסוף 1971 הציגה מאיר לראשונה בפני קיסינג'ר את הנקודות שגיבשה עם דיין. הובהר שישראל מוכנה לבחון הסכם הביניים בתעלה. ישראל הציעה צעדים שיובילו להסכם הפרדת כוחות ולפתיחת התעלה. צעדים אלה היו כרוכים בויתורים גדולים ובכלל זה: נסיגה ישראלית עד לפתחי המעברים (הגידי והמתלה, מרחק כפול ויותר מזה שלו הסכימה הממשלה בחורף ובאביב 1971) אחרי פתיחת התעלה לשיט; הסכמה למעבר כוחות שיטור מצריים לצד המזרחי של התעלה; ויתור על התניית ההסכם במעבר למצב של אי-לוחמה והסתפקות בהפסקת אש ארוכה, לפחות עד 1974; ויתור על מעבר אניות ישראליות בתעלה עד להסדר כולל; אזכור החלטה 242 שמשמעותה שאין זה ההסדר האחרון, ועוד. כל זאת בתמורה לכך ש'תכנית רוג'רס' תרד למעשה מעל הפרק, ותמורת המשך אספקת מטוסי קרב אמריקניים לישראל.⁴⁰ קיסינג'ר קיבל את הנקודות האלו, שנקראו מאותה נקודת זמן ואילך 'הבנות דצמבר 1971'.

האם גולדה מאיר ושריה הבכירים חשבו שצעדים אלה יביאו לשלום, או לפחות לתחילתו של תהליך לקראת השגת שלום, או שכל מטרתם היתה לרצות את האמריקנים ולהמשיך ולהקפיא את התהליכים המדיניים? התעודות מלמדות שההצעה נעשתה בגישה רצינית, מתוך כוונה להניח בסיס למשא ומתן משמעותי. בפגישה בין מאיר לדיין ב-29 בנובמבר 1971 דנו השניים באווירה רצינית ותוך גילוי נכונות לפשרות. דיין אמר למאיר כי 'אין אנו מפחדים ממלחמה [...] ובטוחים שאם תפרוץ תהיה "שחיטה" למצרים; אבל ישראל צריכה

37 מרדכי גזית אל ראש הממשלה מאיר, 28.11.1971, א"מ, א-7053/12.

38 ראו פגישות של הנהגת ישראל עם השגריר רבין, נובמבר 1971, צורף, גולדה מאיר, עמ' 396-397. המקור: א"מ, א-7246/12.

39 צורף, שם, עמ' 401. המקור: א"מ, א-4069/5.

40 שיחת ראש הממשלה עם הנרי קיסינג'ר, 1.12.1971, א"מ, א-7070/1.

לגלות גישה יותר פשרנית כולל אי-שלייה מוחלטת של מעבר כוחות מצריים את התעלה ונכונות לנסיגה מקסימלית אפשרית, משום ש"ההסכם החלקי צריך להיות בעל משמעות למצרים כדי שתוכל להסכים לו".⁴¹ במגעים עם קיסינג'ר בווינגטון הסבירה מאיר כיצד היא רואה את ההסדר החלקי ואת לוחות הזמנים. קיסינג'ר העריך ש"ההסכם החלקי יכול להתחיל ביוני 1972".⁴² עם שובה לישראל סיכמה מאיר, בפגישה עם דיין וגלילי, את המוטל על ישראל לעשות בעקבות הביקור בווינגטון: 'א. עלינו להכין תכנית מפורטת שלנו בעניין ההסדר החלקי לפתיחת התעלה כדי לדון עם קרדינל [קיסינג'ר]. ב. לעבד תכנית כוללת שלנו בנושא ההסדר הכולל כדי שנוכל להציג אותה במקום תכנית רוג'רס'.⁴³ שום מסמך אינו מרמז על כך שהתכנית נועדה להקפיא את המהלכים המדיניים.

הבנות דצמבר 1971 היו מפנה חשוב במדיניות ישראל.⁴⁴ זו הפעם הראשונה שבה עברה ישראל מתגובות להצעות מדיניות של אחרים, ובעיקר ניסיונות לטרפד אותן, להצגת תהליך אלטרנטיבי לתכנית רוג'רס. קיסינג'ר וניקסון קיבלו את המתווה הישראלי ואת הפקדת המהלך בידי של קיסינג'ר. ניקסון התכוון שתתקיים מדיניות שני מסלולים: מסלול גלוי בהובלת מחלקת המדינה (שלא ידעה דבר על ההבנות בין מאיר לקיסינג'ר) שלא אמור להוביל לשום מקום, ומגעים מדיניים שיתנהלו בחשאי בניצוחו של קיסינג'ר בהתאם לסיכום בינו לבין מאיר.⁴⁵

נראה שמאיר לא האמינה בהסדר שלום כולל עם מדינות ערב בשנים הקרובות, וסברה שאולי לא יהיה הסכם כזה בימי חייה. אולם היא האמינה שניתן 'לירות את יריית הפתיחה' בצורת הסכם חלקי, שיקרב בין הצדדים ואולי יביא בהמשך לשלום, שעליו מן הסתם כבר יחתום מישהו אחר בתפקיד ראש הממשלה.

המדיניות שהציגה ממשלת ישראל מאותה השעה היתה של גישה דואלית: מצד אחד חזרה על הגישה של 'לאו' ושל סרבנות עיקשת: אין חזרה לגבולות 4 ביוני 1967; הסכם יושג רק במשא ומתן ישיר, ולא ייתכן הסכם כפוי; והמהלך המדיני חייב להסתיים בשלום מלא על כל מרכיביו. ומצד אחר חיפוש זהיר והססני של דרך לפתרון מדיני בשלבים, שתחילתו בהסכם ביניים שיכלול נסיגה ישראלית מהתעלה ופתיחתה לשיט. בעמדה זו החזיקו בין השאר אבן, גלילי ודיין. בישיבת הממשלה ב-28 בנובמבר 1971 אמר דיין: 'אני בעד זה שנעודד יזמה חדשה, כאיזה שלב ביניים. מדוע שלב ביניים? איני מתנגד שניגש למשא ומתן על ההסדר הסופי. אך לו היינו ניגשים למשא ומתן על ההסדר הסופי הייתי מאוד נוקשה לגבי השאלה עד היכן מותר לתת למצרים להתקרב [...] לכיוון רפיח, או אם נסלק את המטוסים שלנו מרפיחים'.⁴⁶

41 צורף, גולדה מאיר, עמ' 401. המקור: א"מ, א-4069/5.

42 שיחת ראש הממשלה עם הנרי קיסינג'ר, 1.12.1971, א"מ, א-7070/1.

43 סיכום פגישה שהתקיימה אצל ראש הממשלה, 14.12.1971, א"מ, א-4069/5.

44 ראו גם: בוימפלד, קפיצה למים, עמ' 644-650.

45 יצחק רבין, 'דוח פגישת ראש הממשלה-ניקסון', 2.12.1971, א"מ, א-7070/1.

46 דברי דיין בישיבת הממשלה, 28.11.1971, צורף, גולדה מאיר, עמ' 397. המקור: א"מ, א-4257/5.

ממשלת גולדה מאיר לפני מלחמת יום הכיפורים – תשובה ליגאל קיפניס

אף שהחלק הנוקשה בדואליות זו בוצע בנחישות ובעקשנות, ובצורה גלויה, ונתפס בעיני מאיר כקשור בהבטחת קיומה של ישראל, בכל זאת החלק הפוזיטיבי הלך ותפס מקום מרכזי בפעילות הישראלית. הוא התבצע בעיקרו מתחת לפני השטח, כשישראל מעלה את הצעותיה כאלטרנטיבה לתהליכים אחרים שלא היו מקובלים עליה – כמו למשל בעת שיחות הפסגה בין המעצמות.⁴⁷

'בוא נדבר ואתה תופתע ממה שאנחנו מוכנים לתת' – ניסיונות לפתוח במשא ומתן חשאי

לחלק הפוזיטיבי במדיניות הישראלית היה רכיב נוסף – ניסיונות להציע לסאדאת לפתוח במשא ומתן חשאי עם ישראל. ראש הממשלה הבינה את הקושי של סאדאת (בעיקר כלפי העולם הערבי) לפתוח במשא ומתן בלי שתובטח לו נסיגה לקווי יוני 1967 בכל הגזרות, ולכן הציעה לו לפתוח במשא ומתן חשאי שינטרל את הקושי הזה. ניסיון כזה עשתה גולדה מאיר לראשונה באמצעות ויליאם רוג'רס, בשיחה בארבע עיניים ב-7 במאי 1971.⁴⁸ במאי 1972 נענתה מאיר ליזמת שליט רומניה ניקולאי צ'אושסקו, שטען ששמע הצעה מסאדאת למגעים סודיים עם ישראל. מאיר הביעה את הסכמתה ואמרה למנהיג הרומני: תגיד לו ש'אנו בכנות רוצים להגיע לשלום. אין לנו כל רצון להשפיל את המצרים. אין לנו כוונה להחזיק בכל השטח הכבוש או ברוב השטח. אנו רוצים מו"מ אמיתי שיביא שלום. כמו כן, אנו מוכנים להתחיל במו"מ על הסדר חלקי. אנו חושבים שזה יותר ריאלי עכשיו מאשר הסדר סופי. הוא יופתע ממה ישראל מוכנה לתת'. אולם לכל הן יש גם לאו, ומאיר דחתה את הצעתו של סאדאת להסכם ביניים, שיכלול נסיגה ישראלית של 100 ק"מ וחציית חיילים מצריים את התעלה.⁴⁹

כמה ימים לאחר פגישת מאיר-צ'אושסקו הגיעה מאיר לטהרן לפגישה סודית עם השאה הפרסי מוחמד רזא שאה פהלווי. הפגישה עמו עסקה במגוון נושאים הקשורים למזרח התיכון ובכלל זה ביחסים עם מצרים. מאיר ביקשה מהשאה שיעביר לסאדאת מסר 'שנשמח להיפגש אתו או עם מישהו שייקבע על ידו'. היא שבה על קביעתה שרק משא ומתן על הסדר חלקי הוא ראלי עתה.⁵⁰ ניסיון נוסף נעשה באמצעות שר החוץ של איטליה,

47 אבנר אידן אל שמחה דיניץ, 16.5.1972, א"מ, א-7061/3.

48 סיכום שיחת ראש הממשלה עם ויליאם רוג'רס בארבע עיניים, 7.5.1971, א"מ, א-7115/6. רוג'רס הגיב על ההצעה במילים: That will be a wonderful idea.

49 ראו דבריה של גולדה מאיר בישיבת הממשלה, 8.5.1972, על פגישתה עם שליט רומניה: צורף, גולדה מאיר, עמ' 418; שמחה דיניץ אל יצחק רבין, מאי 1972, דיווח על שיחת גולדה מאיר וצ'אושסקו, א"מ, א-7061/3.

50 'מה דעתך על הרומן שלי עם השאה', פגישת גולדה מאיר עם השאה של אירן, 18.5.1972, www.archives.gov.il/publication/מה-דעתך-על-הרומן-שלי-עם-השאה-פגישת-ראש-ה-אוהזר ב' 16.8.2017).

ג'זופה מדיצ'י, באביב 1973,⁵¹ ונראה שהיו עוד ניסיונות. במגעים אלו שלחה מאיר מסר אל סאדאת ברוח זו: בוא נדבר ללא כל תנאים מוקדמים ואתה תופתע ממה שאנחנו מוכנים לתת.⁵² ניסיונות למגעים עם מצרים נעשו גם על ידי אישים אחרים: ב־1970 הוצע ללובה אליאב (על ידי מכר יהודי שהיה בקשרים עם אישים ערבים) להגיע למצרים ולדבר עם מנהיגים מקומיים; מאיר נתנה את הסכמתה אך הדבר לא יצא אל הפועל. שנתיים לאחר מכן הוצע למאיר (על ידי מתווך יהודי אחר) לשלוח את שר הביטחון דיין למצרים, כדי להיפגש עם סאדאת או עם אישיות אחרת מבכירי המשטר. גם הפעם נתנה מאיר את הסכמתה אך התשובה המצרית לא הגיעה וגם מהלך זה לא יצא אל הפועל.⁵³

יזמת התיווך של וילי ברנדט – יוני 1973

הניסיון החשוב ביותר לפתוח בשיחות חשאיות עם המצרים נעשה בעת ביקורו בישראל של קנצלר גרמניה המערבית וילי ברנדט ביוני 1973.⁵⁴ למעשה גולדה מאיר ניסתה להביא למעורבותו של ברנדט במזרח התיכון כבר בנובמבר 1971, והמגעים ביניהם נמשכו גם בשנים הבאות.⁵⁵ בשלהי מארס 1973 מסר שגריר גרמניה בישראל יסקו פון פוטקמאר למשרד החוץ, שהקנצלר שמח להיענות להזמנתה של ראש ממשלת ישראל והציע את התאריכים 6-10 ביוני כמועד ביקורו בישראל.⁵⁶ אף שברנדט שב והביע את חוסר רצונו לשמש כמתווך במזרח התיכון, נראה שמלכתחילה נועדה לביקורו בישראל חשיבות מדינית. כמה שבועות לפני צאתו של הקנצלר לישראל ביקר שר החוץ של גרמניה המערבית ולטר שייל במצרים, ירדן ולבנון. לאחר שובו של שייל דיווח שגריר ישראל בבון, אלישיב בן־חורין, למשרד החוץ, ששר החוץ הגרמני מסר כי גילה אצל המצרים נכונות למשא ומתן עקיף, שיביא גם למגע ישיר וסודי. שייל הציע שביקורו של ברנדט בארץ ינוצל לביורר העניין, והבהיר כי הוא מוכן לחזור לאזורנו או ימצא דרך אחרת להעביר את הצעותיה של

Owen Zurhellen, US embassy Tel Aviv, to Secretary of State Washington, 9.5.1973, 51
Nixon Library, file 610/06. ראו גם: דבר, 8.5.1973.

52 ראו לעיל הערה 49.

53 גולדה מאיר סיפרה על שני מקרים אלו בישיבה במרכז מפלגת העבודה, 5.12.1973, א"מ, א-7048/8. ראו גם 'נקודות מתוך שיחת ראש הממשלה-ברנדט - מוצאי שבת - 9.6.1973', א"מ, 40 שנה לביקורו ההיסטורי של קנצלר גרמניה וילי ברנדט, <http://www.archives.gov.il/archives/#/>, Archive/0b0717068001c167/File/0b07170684cd4bda/Item/0907170684f2f776 (אוחזר ב־16.8.2017). 8

54 ארכיון המדינה, 40 שנה לביקורו ההיסטורי של קנצלר גרמניה וילי ברנדט: /שנה-לביקורו-ההיסטורי-של-קנצלר-גרמניה-40 www.archives.gov.il/publication/40 (אוחזר ב־16.8.2017).

55 ראו למשל: קנצלר גרמניה וילי ברנדט אל גולדה מאיר, 26.1.1972, א"מ, ג-6898/12; גולדה מאיר אל וילי ברנדט, 6.2.1972, א"מ, א-7088/1; גולדה מאיר אל וילי ברנדט, 20.2.1972, א"מ, א-7088/1.

56 אברהם קדרון, מנכ"ל משרד החוץ, אל שגריר ישראל בבון, 28.3.1973, מס' 287, א"מ, א-370/5.

ישראל למצרים.⁵⁷ מכמה התבטאויות ניתן היה להבין, שברנדט ינצל את הביקור גם כדי להעביר לישראל מסרים ממצרים ומשיחותיו על מנהיגי המעצמות.⁵⁸

במהלך ביקורו בישראל נפגש הקנצלר הגרמני פעמיים בארבע עיניים עם מאיר, וכמו כן נפגש עם אישים מהצמרת המדינית בישראל ובהם דיין, אלון ואבן. בשיחתו השנייה עם ראש הממשלה, ב-9 ביוני, העלתה מאיר את הבקשה שברנדט ימסור לסאדאת על נכונותה של ישראל לקיים משא ומתן חשאי לשלום בין שתי המדינות. בארכיון המדינה מצוי רק סיכום של השיחות, ולפי סיכום זה אמרה מאיר לברנדט: 'כי הוא יכול להגיד לסאדאת כי הוא, ברנדט, משוכנע שאנחנו באמת רוצים שלום. כי אין אנו רוצים את כל סיני, או את מחצית סיני או את מרבית סיני. ברנדט יכול להבהיר לסאדאת כי אין אנו מבקשים ממנו תחילת מו"מ בפומבי, וכי אנו מוכנים לפתוח במו"מ סודי וכו"'. בעניין הגבולות שבה מאיר והדגישה, שלא תיתכן חזרה לגבולות 4 ביוני 1967. הקו הסופי, אמרה, 'צריך לעבור בין קווי ה-4 ביוני לבין קווי הפסקת האש, על קביעת קו זה – אנו מוכנים לנהל מו"מ'.⁵⁹

ברנדט הסכים להעביר מסרים מישראל למצרים והטיל את המשימה על פאול פרנק, מזכיר המדינה והאיש השני בחשיבותו במשרד החוץ הגרמני לאחר שר החוץ שייל. אולם מטעמי בריאות נבצר מפרנק למלא את השליחות, וכדי שלא לדחות את העניין הוטלה השליחות על לותר לאהן, מנהל המחלקה הפוליטית במשרד החוץ ומי שעסק רבות בקשרי גרמניה עם העולם הערבי. קדמו לשליחותו מגעים שניהל שגריר גרמניה בקהיר עם ראשי הממשל המצרי, ומהם עלתה גישה חיובית מצד המצרים לקראת שליחותו של הדיפלומט הגרמני. לקראת סוף יוני 1973 יצא שליחו של ברנדט לקהיר, ושהה בה יומיים. לאחר שובו הוא נפגש עם השגריר בן-חורין ודיווח לו על שיחותיו במצרים. הוא מסר לשגריר כי נפגש עם יועצו של סאדאת ועם האיש הקרוב לו ביותר, חאפז איסמעיל, ופרס לפניו את הצעתה של ישראל לפתוח במשא ומתן חשאי. איסמעיל ענה שאין הוא מופתע מכיוון שמצרים יודעת שזה רצונה של ישראל, אך הוא דחה את ההצעה בבוטות וקבע שאין טעם בשיחות שיהיו לא יותר מ'שיחות על אודות שיחות' כל עוד אין ישראל מצהירה על נכונותה לסגת (לקווי יוני 1967). כשהקשה לאהן וטען שגולדה מאיר הדגישה בפני ברנדט את נכונותה של ישראל לפשרות, פסל הלה את העניין וטען שעצם קיום הפגישה עם המדינאים הגרמנים היא כבר פשרה מצדה של מצרים.⁶⁰ הפגישה עם איסמעיל נערכה לאחר מפגש הפסגה בין

57 מברק משגריר ישראל בגרמניה בן-חורין דרך השגרירות בשטוקהולם אל משרד החוץ, 29.5.1973, א"מ, חצ-6808/4.

58 בן-חורין דיווח על ארוחה ואחר כך פגישה בארבע עיניים עם הקנצלר וילי ברנדט בביתו של ברנדט: בן-חורין אל משרד החוץ, 25.5.1973, א"מ, חצ-6808/4. ראו גם: בן-חורין אל משרד החוץ, בעניין המזרח התיכון בשיחותיו של ברנדט ביוגוסלביה, 25.4.1973, א"מ, חצ-6808/4.

59 'נקודות מתוך שיחת ראש הממשלה-ברנדט' (לעיל הערה 53).

60 ראו: ארכיון המדינה, 40 שנה לביקורו ההיסטורי של קנצלר גרמניה וילי ברנדט, תעודה 22: <http://www.archives.gov.il/archives/#/Archive/0b0717068001c167/File/0b07170684cd4bda/Item/0907170684f37dde> (אוחזר ב-16.8.2017). ראו גם: דוח של לאהן על ביקורו במצרים

מנהיגי המעצמות, שבו לא הושגה כל התקדמות בעניין המזרח התיכון, וייתכן שאכזבתה ותסכולה של מצרים מתוצאות הפסגה השפיעו על הגישה השלילית שהפגין איסמעיל. על אף הרושם שמנסה קיפניס ליצור, התעודות ההיסטוריות מלמדות שתגובתו של ברנדט לביקור בישראל היתה חיובית ביותר. במכתב ששלח למנהיגי המעצמות הגדולות, ניקסון וברז'נייב, יום לאחר שובו לגרמניה מהביקור בישראל, הביע הקנצלר את התרשמותו החיובית מהעמדות שפגש בישראל בנוגע לתהליך השלום. הוא כתב לניקסון על רצונה של מאיר להתחיל בתהליך שלום: 'אני מעודד מהמחויבות והרצון העז לשלום שפגשתי בישראל. מנהיגי ישראל תומכים בנחישות במשא ומתן ישיר עם הערבים'. מכתב בנוסח זה נשלח לברז'נייב ולמנהיגים אחרים ובהם נשיא צרפת ז'ורז' פומפידו וראש ממשלת בריטניה אדוארד הית'.⁶¹ מסר דומה העביר קנצלר גרמניה בפגישה עם נשיא צרפת פומפידו: 'הופתעתי מהרצון החזק שפגשתי בישראל, לא רק אצל ראש הממשלה גולדה מאיר, להגיע להסדר אם זה אפשרי'.⁶²

בישראל ובגרמניה נערכו הכנות למילוי השליחות הגרמנית, המלמדות על כוונות למהלך רציני וחשוב, שלושה חודשים בלבד לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים, שכאמור נתקל בתגובה מצרית שלילית ביותר.⁶³

1972 - קיפאון על רקע מערכת הבחירות בארצות הברית

שנת 1972 היתה שנת בחירות בארצות הברית, וכמעט שלא היתה בה התקדמות מדינית במזרח התיכון. לטענת חוקרים אחדים, מדיניותו של הנרי קיסינג'ור באותה העת היתה למנוע כל התקדמות מדינית במזרח התיכון, מתוך חשש שהדבר יביא להגברת מעורבותה

ושיחותיו עם מדינאים מצריים, 2 ביולי 1973, תעודות למדיניות החוץ של גרמניה, 1973, תעודה 211, עמ' 1098.

61 קנצלר גרמניה וילי ברנדט אל נשיא ארצות הברית ריצ'רד ניקסון, 13.6.1973, Willy Brandt Berliner Ausgabe band 6 Ein Volk der guten Nachbarn Außen-und Deutschlandpolitik 1966-1974 Bearbeitet von frank fischer, pp. 482-483.

62 Wolfgang Schmidt, *From Historical Responsibility, Moral Obligation, and Political Conviction: German Chancellor Willy Brandt's Efforts on Behalf of Israel and Peace* in the Middle East, Forum Willy Brandt, Berlin, p. 47, 28.6.1973, א"מ, א-7036/2. ראו גם: מברק משגרירות ישראל בבון אל משרד החוץ ב-25.6.1973 על שיחת ברנדט ופומפידו בבון שבה נידון בהרחבה עניין המזרח התיכון, א"מ, א-370/8.

63 ראו למשל מברק מלשכת ראש הממשלה אל השגריר בבון, ב-26.6.1973, דרך ערוץ המוסד, ובו הוראה להעביר דברים שנמסרים לו מלשכת הקנצלר ישירות לגולדה מאיר דרך המוסד, ולא ליידע את משרד החוץ למעט השר אבן, א"מ, א-7036/3. מכתב ממרדכי גזית אל שגריר ישראל בבון, בן-חורין, ובו הסבר על מהות הערוץ הסודי, 26.8.1973, א"מ, א-370/8; שגריר ישראל בבון, בן-חורין, אל מנכ"ל משרד ראש הממשלה הישראלי, מרדכי גזית, 2.7.1973, א"מ, א-370/8, בעניין ההנחיה של ברנדט להעביר אליו מסרים מגולדה מאיר גם בעת חופשתו.

ממשלת גולדה מאיר לפני מלחמת יום הכיפורים – תשובה ליגאל קיפניס

של ברית המועצות. קיסינג'ר ביקש להקטין את מעורבותה של ברית המועצות ולשכנע את המצרים שרק האמריקנים מסוגלים 'לספק את הסחורה'.⁶⁴

בכל זאת, במסגרת גישתה הדואלית, ביצעה ישראל כמה צעדים מדיניים בשנה זאת. במאי 1972 חזר רבין, בפגישה עם קיסינג'ר, על הנקודות העיקריות של הבנות דצמבר 1971, ועל ההצעה לפתוח במשא ומתן להסדר חלקי.⁶⁵ אולם קיסינג'ר לא היה מעוניין להעלות הצעות שלום שמשמעותן 'טחינת מים'.⁶⁶ ב-26 ביולי 1972, בנאום בכנסת לאחר שסאדאת סילק את היועצים הסובייטים, פרסה גולדה מאיר לראשונה את עיקרי ההצעה להסדר חלקי בפומבי, וקראה לסאדאת לפתוח במשא ומתן ישיר על בסיס הצעה זו ללא תנאים מוקדמים.⁶⁷ מצרים דחתה למעשה את קריאת ראש הממשלה למשא ומתן ישיר.⁶⁸ באוגוסט 1972 אמר דיין למאיר לראשונה, בשיחת טלפון, שהוא מסכים שכוחות מצריים מוגבלים יחצו את התעלה.⁶⁹ מכאן ואילך עמד העניין על הפרק, אך ישראל לא מיהרה להציע זאת.

בכל המגעים המדיניים במהלך שנת 1972 בלטה הדואליות המדינית של ישראל, שעיקריה הם:

א. במצב הנוכחי מוטב לפתוח במשא ומתן להסדר חלקי עם מצרים בתעלת סואץ, וישראל מוכנה לכך על בסיס הצעותיה מדצמבר 1971, ואולי אף אפשרית הגמשה נוספת של העמדות.

ב. יש להתנגד בעקשנות למהלכים מדיניים שאינם עונים על תנאיה של ישראל, ובעיקר למהלכים המתבססים על התביעה לנסיגה ישראלית לגבולות 4 ביוני 1967 – גם אם הדבר יוביל למלחמה.⁷⁰

חלק שני: שנת 1973 – קיפאון מדיני ומלחמה

יזמת איסמעיל

האם היתה היזמה שהציג איסמעיל לקיסינג'ר ב-25-26 בפברואר 1973 תכנית כנה ואמתית, שמאחוריה כוונה רצינית של סאדאת לקדם מהלך מדיני על בסיס חדש? אציג תחילה את עיקריה של יזמת איסמעיל.

64 Daigle, *The Limits*, p. 344; בועז וונטיק וזכי שלום, 'מדיניות ארצות הברית'.

65 אבנר אידן אל שמחה דיניץ, 16.5.1972, א"מ, א-7061/3.

66 אידן אל דיניץ על פגישת רבין קיסינג'ר, לוח 392, א"מ, א-7061/3.

67 סקירת ראש הממשלה על פעולות משרדה, 26.7.1972, *דברי הכנסת*, כרך 64.

68 'קאהיר: עמדתנו לגבי שיחות ישירות לא השתנתה', דבר, 27.7.1972.

69 שיחת גולדה מאיר-דיין, 25.8.1972, ארכיון צה"ל (להלן: א"צ), 105-953/85.

70 דיניץ אל רבין, 17.5.1972, א"מ, א-7061/3.

על פי יזמת איסמעיל, פתרון הסכסוך עם ישראל יכול להיות בשלבים, בזירות שונות ועם כל גורם בנפרד, אבל כל השלבים צריכים להיות קשורים יחד. כלומר, מצרים דורשת פתרון כולל לא רק עבור מצרים אלא גם עבור ירדן וסוריה. ההסכם הסופי יכול נסיגה מלאה של ישראל מכל השטחים שכבשה, גם בירדן ובסוריה. ההסכם יתבצע מיידית, בלוחות זמנים קצרים ונוקשים שיביאו לסיכום המשא ומתן עד לסוף מאי 1973, ולתחילת הנסיגה של ישראל מהשטחים שכבשה עד לספטמבר 1973. היעד הוא להביא ל'מצב שלום' וסוף למצב המלחמה, אך לא לשלום מלא על כל מרכיביו כפי שדרשה ישראל. שלום מלא ייכון רק לאחר השלמת ההסכמים עם כל מדינות ערב כולל הפלסטינים. על ההסכם להביא לריבונות מלאה של מצרים על שטחה תוך התחשבות בדאגותיה של ישראל לביטחונה. במסגרת ההסכם יש לפתור את הבעיה הפלסטינית ולהחזיר לפלסטינים את זכויותיהם.⁷¹ באותה העת ראה קיסינג'ר בהצעותיו של איסמעיל פתח לגמישות מצרית, העשויה לקדם תהליך מדיני על סמך הצעותיו שלו (של קיסינג'ר), שבמרכזן הרעיון 'ריבונות תמורת ביטחון' (ראו להלן). קיסינג'ר פרס בפני השגריר רבין את פרשנותו להצעה המצרית, פרשנות שבחלקה הגדול לא תאמה את כוונותיו של איסמעיל – כלומר של סאדאת.⁷² על פי פרשנותו של קיסינג'ר, השינוי החיובי המשמעותי בהצעה המצרית היה נושא 'הריבונות תמורת ביטחון'. התכנית הציעה, לדעתו, הכרה ישראלית בריבונות מצרית על כל שטח סיני, ולצדה השארת כוחות ישראליים למשך זמן מסוים בכמה נקודות חשובות מבחינה ביטחונית. למעשה היתה זו התכנית האמריקנית שעמדה על הפרק במגעים בין המעצמות (קיסינג'ר-דוברינין) מאז תחילת 1972.⁷³ קיסינג'ר הציג תכנית זו לאיסמעיל, והלה הופתע מההצעה ולא השיב עליה.

מבחינת ישראל, הדבר החמור ביותר ביזמת איסמעיל היה, שהיא לא כללה נכונות להכרה בישראל ולשלום מלא, ולא נסיגה מהדרישה האולטימטיבית של מצרים, שישראל תכריז על התחייבותה לסגת לקווי יוני 1967 עוד לפני תחילת התהליך. קיסינג'ר ואיסמעיל בילו 12 שעות בשתי שיחות מעמיקות ויסודיות, ולמרות טענתו של קיסינג'ר שהעמדה המצרית נוקשה ובלתי מעשית, לא זו איסמעיל כמלוא הנימה מהעמדה המצרית המוכרת.⁷⁴ נוסף על הדברים שהוזכרו היו בהצעה עוד מרכיבים בעייתיים מבחינתה של ישראל, כגון לוחות זמנים בלתי סבירים כאשר בישראל צפויה מערכת בחירות בסוף אוקטובר 1973.⁷⁵ מה היתה תכניתו האמתית של איסמעיל? תשע שנים מאוחר יותר, אחרי שפרש מתפקידו וכתב את זיכרונותיו, ראה קיסינג'ר את הדברים באור שונה לחלוטין: '[...] יותר

71 בוימפלד, *קפיצה למים*, עמ' 906-890; Daigle, *The Limits*, pp. 250-254.

72 Summary of Conversation, דוח של רבין על שיחתו עם שאול (קיסינג'ר), ביום 27.2.1973 שעה 15:15, א"מ, א-7064/8; בוימפלד, שם, עמ' 909-906.

73 בוימפלד, שם, עמ' 836.

74 Daigle, *The Limits*, p. 254

75 השוואת 'Summary of Conversation' לתשובת המצרים לאירינג, פברואר 1971, א"מ, א-7114/3. וונטיק ושלום, 'מדיניות ארצות הברית', עמ' 217-215.

ממשלת גולדה מאיר לפני מלחמת יום הכיפורים - תשובה ליגאל קיפניס

משאיסמעיל בא לדון בתיווך ובפשרה, הוא בא להציב אולטימטום מנומס ובו תנאים שלא היה באפשרותנו למלאם [...] הוא התנגד להסדר ביניים - הפרדת כוחות בתעלת סואץ - אלא אם זה יהיה חלק מהסכם כולל [...] מעל הכול היה על ישראל להסכים, לפני כל דבר אחר, לחזור לגבולות 1967 עם כל שכניה [...] רק על בסיס זה היתה מצרים מוכנה להצטרף לתהליך המשא ומתן, ורק כדי לדון בסידורי ביטחון.⁷⁶ כלומר בתכנית איסמעיל לא היתה למעשה כל נסיגה מהדרישות הקיצוניות של מצרים ומהתנאים המוקדמים הבלתי קבילים לחלוטין מבחינת ישראל, ולמעשה גם מבחינת האמריקנים.⁷⁷

בתמורה לנסיגה הישראלית הציעה מצרים סידורי ביטחון דלים ביותר וחסרי סיכוי להתקבל על דעתה של ישראל (פירוז שווה משני צדי הגבול, ועוד); והעיקר, בעקבות השיחות הגדיר סאדאת את הצעותיה של וושינגטון בדבר 'ריבונות תמורת ביטחון' כ'רעיונות מגוחכים'⁷⁸ ודחה אותם מכול וכול. כל מה שנראה בתחילה (גם בעיני קיסינג'ר) כמרכיבים רעננים וחדשים בגישה המצרית, לא היה אלא רעיונותיו ויזמתו של היועץ לביטחון לאומי עצמו, ואילו הצד המצרי נותר מקובע בעמדותיו המוכרות.

את המילה האחרונה על יזמת איסמעיל אני משאיר לנשיא מצרים סאדאת בכבודו ובעצמו. ב-16 בינואר 1974, עם חתימת הסכם הפרדת הכוחות בין מצרים לישראל, שלח סאדאת שדר בעל-פה אל גולדה מאיר באמצעות קיסינג'ר. בשדר אמר בין היתר: 'כשהצגתי את יזמתי [המדינית] ב-1971 התכוונתי לכך; כשאיימתי במלחמה, התכוונתי לכך; כשאני מדבר עתה על שלום של קבע בינינו, אני מתכוון לכך'.⁷⁹ מוזר שפחות משנה לאחר היזמה משלהי פברואר 1973, שהוצגה על ידי קיפניס ואחרים כרצינית וחשובה ביותר, סאדאת כלל אינו מדבר עליה, ובבואו לדבר על רצינות כוונותיו המדיניות הוא חוזר ל-1971. על 1973 הוא מדבר רק במונחים של מלחמה.

ישראל ויזמת איסמעיל - ביקורה של גולדה מאיר בווישינגטון

האומנם ישראל דחתה את יזמת איסמעיל, או את מה שהוצג לה כיזמה כוזב? על סמך הדיווח שמסר קיסינג'ר לרבין על תוכן שיחותיו עם איסמעיל, הוכן בלשכת ראש הממשלה מסמך שהשווה בין סעיפי יזמת איסמעיל ובין תשובותיה של מצרים לשאלות יארינג בפברואר 1971. ההשוואה מצאה ניואנסים לחיוב, כמו נכונות מסוימת לביצוע ההסכמים בשלבים, מה שפותח את האפשרות להתחיל בהסכם נפרד עם מצרים; אולם רוב ההבדלים היו דווקא לשלילה, כמו הקביעה שמצרים תסכים תחילה רק למצב של 'שלום' ולא 'שלום מלא', ותהיה מוכנה רק לסיים את מצב הלוחמה. למעשה, עולה מההשוואה שהתשובה המצרית

Henry Kissinger, *Years of Upheaval*, Little, Brown, Boston & Toronto 1982, p. 215 76

Daigle, *The Limits*, p. 255 77

ריאיון של סאדאת לניויוויק, פורסם ב-2.4.1973; Daigle, *The Limits*, p. 260; בוימפלד, קפיצה למים, עמ' 961.

79 חילופי שדרים בין גולדה מאיר לאנואר סאדאת, 16.1.1974-18.1.1974, א"מ, א-7063/7.

ליארינג היתה נוחה לישראל יותר מאשר הצעת איסמעיל, שהיו בה נסיגות משמעותיות לעומת עמדות סאדאט ב-1971.⁸⁰

לישראל היה מידע אמין על מה שעומד מאחורי המהלך של חאפז איסמעיל עוד קודם שמהלך זה הוצג לאמריקנים, וממידע זה ניתן היה ללמוד שהמצרים דבקים בעקרונותיהם המוכרים. הם אמנם מעוניינים להתקדם לקראת הסדר אולם אינם מתכוונים לנטוש את דרך המלחמה, ומרכיב מרכזי במדיניותם הוא הרצון לתקוע טריז בין ישראל לארצות הברית ולשבור את שיתוף הפעולה ההדוק ביניהן, ובעיקר את הסיוע הצבאי. ראייתם של המצרים את השלום עם ישראל היתה, שלא מדובר בשלום כפי ששורר בין מדינות אירופיות, אלא שלום בסגנון שיוכל להיות מקובל על העם המצרי במצב הנתון.⁸¹ למידע המוקדם הזה היתה השפעה רבה על עמדתה של הנהגת ישראל כלפי יזמת איסמעיל.

למרות האמור לעיל, בהתייעצויות שערכה מאיר עם עוזריה הבכירים – דיין, אלון, גלילי, אבן וראשי גופי המודיעין – לקראת הביקור באמריקה, הנטייה היתה להציג נכונות לגישה פשרנית וגמישה לקידום הסדר חלקי, ואולי אף הסדר כולל, אם תיסוג מצרים מדרישותיה הקיצוניות. בישראל הובן, שלאחר הבחירות בארצות הברית ולאחר סילוק היועצים הסובייטים ממצרים, ייתכן שלא ניתן לשוב ולהציג עמדה קשוחה כפי שביטאה ממשלת ישראל בשנים האחרונות.⁸²

בימים שלפני טיסתה לארצות הברית פירטה מאיר בישיבת בממשלה ובוועדת החוץ והביטחון של הכנסת את העמדות שתציג לנשיא ולאיש הממשל האמריקנים, ובמרכזן הנכונות הישראלית למשא ומתן על הסדר חלקי, שיכלול נסיגה ישראלית מקו התעלה ופתיחת תעלת סואץ לשיט. לוועדת החוץ והביטחון אמרה ראש הממשלה, שלהערכתה היא עתידה לשמוע בביקורה על עמדה מצרית נוקשה, ולכן לא צפוי שינוי בעמדה האמריקנית, כפי שאכן עלה מהמגעים הפנימיים בממשל לפני בואו של איסמעיל.⁸³ עם זאת אמרה ראש הממשלה שאם תשמע מן האמריקנים שהמצרים נסוגו מעמדתם הקיצונית והם מוכנים לדבר, לעשות דבר מה, אזי אם התמונה הזאת, שהיא בניגוד לתמונה המצטיירת אצלנו, נכונה, יכול להיות שאבוא מחר לווינגטון והכול יתהפך.⁸⁴

80 השוואת 'Summary of Conversation' לתשובת המצרים ליארינג, פברואר 1971, שם, א-7114/3. ראו גם: נספח לסיכום של רבין על שיחתו עם קיסינג'ר, 27.2.1973, א"מ, א-7055/8. כך גם סבר רבין, שהעריך בשיחה עם קיסינג'ר שזו העמדה הנוקשה ביותר שהגישו המצרים אי פעם לישראל. בוימפלד, קפיצה למים, עמ' 910.

81 צורף, גולדה מאיר, עמ' 460.

82 שם, תעודה 129. המקור: א"מ, א-7056/11.

83 קיפניס, 1973, עמ' 39-42; וונטיק ושלום, 'מדיניות ארצות הברית', עמ' 213-215; שיחות קיסינג'ר עם ניקסון, שיחת קיסינג'ר עם רבין, Nina Howland and Craig Daigle (eds.), *Foreign Relation of the United States (FRUS) 1973-1976*, XXV, pp. 55-71.

84 דברי גולדה מאיר בישיבת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, 25.2.1973, א"מ, א-7115/14.

למעשה נשאה מאיר באמתחתה גם ויתורים נוספים, שאותם העדיפה לא לפרוס בשלב זה. בשיחה מכרעת עם ד"ר, ב-18 בפברואר 1973, עלה שישראל תפתח לדיון את כל מה שנכלל בהסכם הביניים, כולל חציית התעלה על ידי כוח מוגבל בהיקפו של הצבא המצרי, הסכמה שכאמור הועלתה בשיחת טלפון בין מאיר לד"ר כבר באוגוסט 1972. ד"ר אף העריך שישראל תוכל לסגת עד לפתחים המזרחיים של המעברים, כלומר 50 ק"מ מהתעלה. הרקע לויתורים מרחיקי הלכת, לשיטתה של ישראל, היה הערכתו של ד"ר שקיים סיכוי סביר שהמצרים יסכימו לכך, בהעדיפם הסדר ביניים על פני התקדמות לקראת הסכם כולל נפרד עם ישראל.⁸⁵

גם בממשל האמריקני התקיימו התייעצויות על הדרך שבה רצוי לנהל את השיחות עם ראש ממשלת ישראל ולהביא להתקדמות המדינית שהנשיא רצה בה. בתזכיר לנשיא ניקסון, בפברואר 1973, הציע היועץ לביטחון לאומי קיסינג'ר, שבשיחות עם גולדה מאיר ישאפו האמריקנים להתקדמות בשלבים: תחילה הסדר ביניים לפתיחת התעלה, בהתאם לעמדת ישראל; ובה בעת דיון על הסדר הקבע, מתווה שישראל מתנגדת לו, והשאר עניין גבולות הקבע מעורפל ככל האפשר.⁸⁶ כל גורמי הממשל בארצות הברית החזיקו באותה עת בדעה, שהסדר ביניים הוא הדרך הראלית היחידה להתקדמות.⁸⁷

עם בואה לווינגטון עודכנה מאיר בפרטי יזמתו של איסמעיל. היא דחתה תחילה את הדברים ושאלה את קיסינג'ר ישירות: 'האם הם מוכנים לפתוח במו"מ ללא תנאים מוקדמים?' כלומר מבלי לדרוש כדרכם התחייבות ישראלית לנסיגה מלאה.⁸⁸ למרות זאת, בביקורה בווינגטון בסוף פברואר ותחילת מארס, לא דחתה מאיר את יזמת איסמעיל. תגובתה תאמה בכול את הגישה הישראלית הדואלית, של התקדמות מדינית זריחה תוך סירוב למהלך שיפגע באינטרסים חיוניים של ישראל. מאיר לא אהבה את הזימה שהוצגה לה, ואם התנאים היו מאפשרים זאת היא היתה מן הסתם דוחה אותה על הסף. קיסינג'ר אמר לה שהוא מצדו מוכן להאט את העניין המדיני, אולם ניקסון לא יקבל זאת.

ב-1 במארס, בפגישתה של מאיר עם ניקסון וקיסינג'ר, נאמרו לה דברים נוחים מבחינה מדינית, כמו גילוי הבנה להיותה של ישראל בשנת בחירות שאינה מאפשרת צעדים מדיניים דרמטיים, וקביעה שאיסמעיל לא הביא דבר חדש מלבד שינוי בגישה. בתשובה לדברי הנשיא שיש להתקדם מבחינה מדינית, הציגה מאיר בהרחבה את מאמצי ישראל לקדם את השלום, את ניסיונותיה להביא למפגשים סודיים ישירים עם המצרים, ואת מאמציה לקדם הסדר עם ירדן. היא שבה והביעה את התנגדותה למתווה תכנית רוג'רס, אך הביעה את הסכמתה שקיסינג'ר ימשיך במגעים עם הרוסים והמצרים על בסיס תכניתו של איסמעיל,

85 סיכום שיחה בין ראש הממשלה לשר הביטחון, 18.2.1973, א"צ, תיקי לשכת שר הביטחון.

86 Meeting with Golda Meir, From: Henry Kissinger, 1.3.1973, Nixon Library, file 922/03

87 תזכיר של מחלקת המדינה לנשיא ניקסון, פברואר 1973, Nixon Library, file 922/03; מברק

משגרירות ארצות הברית בתל אביב אל מחלקת המדינה, 8.2.1973, שם; תזכיר מקנת ראש לנשיא

ניקסון, 24.2.1973, שם; תזכיר מהרולד סונדרס וביל קוואנדט להנרי קיסינג'ר, 28.2.1973, שם.

88 פגישת ראש הממשלה גולדה מאיר עם הנרי קיסינג'ר, 28.2.1973, א"מ, א-7055/8.

בתנאי שלא יתבצעו צעדים חריגים ללא שיתופה של ישראל. בנוגע להסדר חלקי פירטה מאיר את הצעדים שישראל מוכנה להם, כמצוין לעיל. הצעדים הללו כבר נכללו בחלקם בהבנות עם קיסנינג'ר בדצמבר 1971 (ראו לעיל), אך בשיחתה עם היועץ לביטחון לאומי עלה שהוא לא דיווח עליהם במלואם לניקסון, ועבור הנשיא הם בבחינת עמדה ישראלית חדשה ופשרנית במידה רבה.⁸⁹

בשיחה שקיים ניקסון עם קיסנינג'ר לאחר פגישתו עם מאיר, נאמר שיש בהחלט חידושים בעמדה הישראלית, כגון נסיגה למרחק כפול מזה שדובר בו עד עתה, שתאפשר להתחיל במגעים עם המצרים בעניין הסדר חלקי, אף שצפויים קשיים רבים. השניים סיכמו שאם המצרים יסכימו לעקרונות ההסדר הכולל אפשר יהיה להתקדם, ואז ייתכן שיהיה צורך ללחוץ על הישראלים ואולי אף לקשור את אספקת המטוסים לעניין המדיני, למרות מה שנאמר בשיחה עם ראש הממשלה מאיר.⁹⁰

מה רצה הנרי קיסנינג'ר – האומנם 'התחמושת הישנה נגמרה'?

האם דחתה ישראל את רעיונותיו המדיניים של קיסנינג'ר בחודשים שלאחר ביקוריהם של איסמעיל וגולדה מאיר בווינגטון? שאלת המפתח היא: מה הבינה ישראל בנוגע לעמדותיו המדיניות של קיסנינג'ר ובנוגע לדרישותיו המדיניות ממנה? ועוד, האם ישראל העריכה שקיסנינג'ר שינה את עמדותיו שינוי דרמטי, ובמקום לנסות להאט את התהליכים⁹¹ הוא מקדם תנופה מדינית לקראת הסדר מדיני? ומדוע אמר קיסנינג'ר ש'התחמושת הישנה נגמרה', כפי שמרבה לצטט קיפניס?

אכן, קשה לפרש את דפוסי התנהלותו של הנרי קיסנינג'ר ואת כוונותיו האמתיות, ורבים וטובים כשלו בכך. קרייג דייגל טוען שקיסנינג'ר אמנם ביקש להמשיך במדיניות ההאטה, לפחות עד אחרי הבחירות בישראל שהיו צפויות בסוף אוקטובר 1973, אולם מעל פני השטח נאלץ לרצות את הנשיא ניקסון, שביקש להתקדם מבחינה מדינית במזרח התיכון, בין השאר עקב חששו מסכנה לאספקת הנפט במזרח התיכון והלחץ הרב שהיה נתון בו בגלל פרשת ווטרגייט.⁹²

ומה לגבי ה'התחמושת'? המשפט המלא שאמר קיסנינג'ר כמה וכמה פעמים לבני שיחו מציג משמעות אחרת לגמרי. הוא טען שבהחלט ייתכן שייווצרו לחצים על ישראל, בעיקר

89 שם. שיחת ראש הממשלה עם נשיא ארצות הברית בבית הלבן, 1.3.1973, 11:00, א"מ, א-7055/8; Memorandum of Conversation, 1.3.1973; Howland and Daigle (eds.), *FRUS 1973-1976*, p. 113; תזכיר מהנרי קיסנינג'ר למוזכיר המדינה, 2.3.1973, Nixon Library, file 922/03.

90 שיחת ניקסון וקיסנינג'ר, 1.3.1973; Howland and Daigle (eds.), *ibid.*, pp. 114-116.

91 כוכבי, 'ישראל, ייצוב היחסים', עמ' 201-202; וונטיק ושלום, 'מדיניות ארצות הברית', עמ' 210; Daigle, *The Limits*, p. 336.

92 Daigle, *ibid.*, pp. 245-246; בויםפלד, 'קפיצה למים', עמ' 916. ראו גם דיניץ אל גזית, לו/606, א"מ, א-7052/3.

מצד הנשיא, ולכן: 'כל שהוא מבקש שניתן לו תחמושת [חדשה] כדי שיוכל להמשיך ולמשוך את העניין כפי שעשה עד כה מעבר לפסגה [פסגת מנהיגי המעצמות ביוני 1973] והלאה'.⁹³ בפגישה עם השגריר החדש שמחה דיניץ, בסוף מארס 1973, הבהיר קיסנינג'ר שהוא נוקט מדיניות חסרת תכלית שנועדה לכובז זמן ולמנוע לחצים סובייטיים לקראת הפסגה ביוני. הוא רמז שהוא משתמש במצרים ובמגעים אתם כדי למנוע לחצים כאלה. הוא גם השתדל לדחות את פגישותיו עם איסמעיל, כך 'שביתיים יעברו עוד כמה שבועות והפסגה תתקרב, וכך ייתכן שנעבור את הקיץ ללא לחצים מיוחדים [...] לא אנקוט כל יזמה, אנקוט מדיניות של האטה לגבי היזמה שלהם. אין לי כוונות לקבל פרס נובל על המזרח התיכון', אמר. הוא אמנם הוסיף שבעתיד תצטרך ישראל לתת תשובות ברורות ולהתכונן לחידוש המגעים, אך 'הוא מצדו, כמובן, ימשיך בסחיבת העניין ולא יחיש את קצב העניינים'. התבטאויות ברוח זו נשמעו מפיו עוד פעמים מספר.⁹⁴

בחודשים הבאים המשיך אפוא קיסנינג'ר במדיניות שהתמחה בה. הוא המשיך במגעים עם איסמעיל, ואת תוכנם חשף במלואם בפני ישראל. במגעים אלה הביע את שביעות רצונו מביקורו של איסמעיל בווישינגטון והבטיח לקדם את הרעיונות שהביא יועץ הביטחון המצרי, בין השאר באמצעות לחץ על ישראל. אלא שאיסמעיל והנהגת מצרים הביעו אכזבה מתוצאות ביקורו של איסמעיל במצרים, ובעיקר מכך שהביקור לא הביא להפסקת מה שראו כתמיכה אמריקנית בלתי מסויגת בישראל.⁹⁵ הערכות שלפיהן מצרים רואה את שליחות איסמעיל ככישלון, מפני שלא הביאה להפסקת אספקת הפנטומים לישראל, קיבלה מאיר מגורמי מודיעין, ושר החוץ אבן דיבר על כך בישיבת הממשלה בתחילת אפריל.⁹⁶ במגעים עם ישראל הציג אמנם קיסנינג'ר את העמדה המצרית כפתח לשינוי, אולם התרכז דווקא בהצעה הישראלית להסדר בשלבים, שיישמו יימשך זמן רב.⁹⁷ מאיר כבר למדה להכיר את דרכיו של קיסנינג'ר, ולא סמכה על מילותיו במאה אחוזים. 'נאמר לחאפז איסמעיל מה שנאמר, והמצרים אומרים שאין הם רואים בכך דברים חדשים. אבל אין אני בטוחה שחאפז איסמעיל לא יחזור לשם, וכאשר יחזור, איני יודעת מה יהיה',⁹⁸ כך סיכמה את דעתה על הקשר שבין יזמת איסמעיל ובין מצבה המדיני של ישראל. יתר על כן, ראש הממשלה ועוזריה הבכירים חשדו שקיסנינג'ר אינו מגלה להם את מלוא התמונה

93 דיניץ ואידן אל גזית, 12.4.1973, לו/606, א"מ, א-7052/3.

94 ראו גם: שיחת אבן-קיסנינג'ר, 11.5.1973, א"מ, א-7052/3.

95 בוימפלד, קפיצה למים, עמ' 962; דיניץ אל גזית על מכתב מאיסמעיל שהראה לו קיסנינג'ר, 15.6.1973, א"מ, א-7052/3.

96 חגי צורף, הרצאה: 'הנהגת ישראל והדרך למלחמה - החלק החסר', המרכז הבין-תחומי, הרצליה. המקור: דברי אבא אבן בישיבת הממשלה, 8.4.1973, א"מ, א-60/6.

97 דוח שיחה עם קיסנינג'ר [שיחת פרדה מרבין שסיים את שירותו בווישינגטון], 9.3.1973, שם, א-7062/8; דוח שיחה טלפונית עם קיסנינג'ר, 10.3.1973, שם.

98 ישיבת הממשלה, 8.4.1973, שם, א-60/6.

של מגעיו עם איסמעיל ומתמרן אותם לפי רצונו. אולם מאיר הנחתה את דיניץ: 'אל לנו להטיל בו דופי לעת עתה [...] ועלינו להימנע מלחדד דברים עמו'.⁹⁹

המגעים הרצופים עם קיסינג'ר העלו ביתר חריפות את שאלת יחסיו עם ההנהגה הישראלית. במכתב אישי למאיר בשלהי מאי 1973 העריך דיניץ שקיסינג'ר אמנם ידיד של ישראל ורוצה לראות בחזקה ובשגשוגה, הן בגלל רגשותיו היהודיים-ההיסטוריים הן בגלל אמונתו שישאל חזקה משרתת את האינטרסים האמריקניים, אולם הוא חושב שדרישותיה הביטחוניות מוגזמות ואינן מציאותיות. אף על פי כן הוא נמנע מלהתווכח עם הנהגתה מכיוון שלפי שעה אין בכך צורך, והוא החליט כאמור להמשיך ולמשוך את התהליך המדיני. מדיניות הדטנט, והלחצים של מדינות ואילי נפט, עשויים להביא לשינוי מסוים בגישתו ולתביעות כבדות יותר מישראל להתפשר. 'התחמושת החדשה' שמבקש קיסינג'ר היא מציאת דרך לפתוח במשא ומתן, ובכך להפחית את הלחצים הנזכרים ולגבש נוסחה מקובלת על הכול, מעורפלת ככל שתהיה, שתאפשר משא ומתן מקביל על הסדר חלקי ומלא. עם זאת אין הוא מאמין שאכן יושג הסדר. אולם גם בעניין המשא ומתן הסימולטני נתן קיסינג'ר להבין שזהו מהלך טקטי בעיקרו. 'על טענותינו נגד מהלך כזה [משא ומתן מקביל להסדר חלקי והסדר כולל] הוא משיב שהוא בטוח ביכולתנו להתקדם בעניין המו"מ על החלקי, ולמשוך את המו"מ על הכולל. אם יתנו המצרים את השגת החלקי בהסדר על הכולל (כפי שהם עושים היום) אזי האשמה על אי התקדמות או שבירת המו"מ תהיה עליהם. ובינתיים אין אנו מפסידים דבר', כתב השגריר בושינגטון מפי קיסינג'ר.¹⁰⁰

דיניץ העריך שתקוותם של האמריקנים, שלאחר שובו של איסמעיל למצרים 'יתקבלו משם תשובות יותר ענייניות, יותר גמישות, יותר "מדיניות"', כנראה לא התגשמה, קרוב לוודאי גם בעקבות לחץ סובייטי על המצרים שלא לוותר, ולכן 'העמדה המצרית כפי שהוצגה על ידי חאפז לא יצרה מקום ממשי לתמרון מדיני אמריקני'. דיניץ הוסיף שהרוסים מעוניינים בכישלון הדיאלוג המצרי-אמריקני, דבר שיחזק את עמדתם בעניין המזרח התיכון בפסגה.¹⁰¹

בשלהי מארס 1973 התברר שלא חל שינוי מדיני כלשהו לאחר ביקוריהם של חאפז איסמעיל וגולדה מאיר בארצות הברית. שני הצדדים התחפרו בעמדותיהם - ישראל בדרישה להתחיל במשא ומתן על הסדר חלקי בלבד לאחר הבחירות בישראל, ומצרים בעמדותיה הנוקשות בדבר משא ומתן סימולטני להסדר חלקי ולהסדר כולל, שיכלול התחייבות ישראלית לנסיגה לקווי 4 ביוני 1967 ותנאים נוספים שלא היו מקובלים על ישראל וגם לא על האמריקנים. קיסינג'ר קיווה שניתן יהיה בכל זאת לגשר על עמדות הצדדים. נראה שהוא ביקש להגיע להסדר ביניים, שנראה בעיניו כאפשרות הסבירה באותה

99 גזית אל דיניץ, 15.4.1973, שם, א-7550/4.
 100 שמחה דיניץ אל גולדה מאיר, 29.5.1973, שם, א-7052/1, ההדגשה במקור. ראו גם: דיניץ אל גזית על שיחתו עם קיסינג'ר, לו/680, 15.5.1973, א"מ, א-7052/3.
 101 מכתב אישי של דיניץ אל גזית, 4.4.1973, שם, א-7117/3.

העת, וכדי להשיג זאת ביקש לגבש עקרונות מעורפלים ובלתי מחייבים לגבי ההסכם הכולל, שיאפשרו למצרים 'לרדת מהעץ' של ההתחייבות הישראלית לגבי גבולות הקבע.¹⁰² קיסנינג'ר ביקש לרצות בדרך כלשהי את המצרים כדי שימשיכו בתהליך ולא תחודש האש. את רעיונותיו אלו העלה קיסנינג'ר בפני ניקסון עוד לפני ביקוריהם של מאיר ואיסמעיל בווינגטון (ראו לעיל), והם בשום אופן אינם שינוי מדיניות כתוצאה מיזמת איסמעיל. בשום רגע לא נתן קיסנינג'ר לישראל את התחושה שמדובר בהליך ממשי, והוא גם לא פעל כדי לקדם את התהליכים המדיניים על פי מתווה איסמעיל. ברור אפוא שמאיר ועוזריה לא חשו שחל במדיניותו של קיסנינג'ר שינוי הדורש מהם לשנות את עמדותיהם, כלומר את בקשתם שלא להאיץ את ההתקדמות המדינית ולחכות לפחות עד למועד הבחירות בישראל בסוף אוקטובר 1973. לפיכך הטענה שסרבנותה של המנהיגות הישראלית דחתה את קידום מהלכי השלום אינה עומדת במבחן העובדות.

מדיניות ישראל באביב-קיץ 1973 – הסדר ביניים שיש לו 'מידה מרבית של סיכוי'

במאי 1973 לא ניכרה בממשל האמריקני תכונה לקידום תהליך מדיני, והדיונים הפנימיים עסקו בעיקר במתיחות הצבאית בין ישראל לשכנותיה, בהערכות אם תיתכן מלחמה ובמציאת נוסחה שתוציא את הסובייטים במפגש הפסגה הקרוב.¹⁰³ בשיחה עם ניקסון טען קיסנינג'ר שאם ארצות הברית תצליח לנסח עקרונות כלליים שהישראלים, המצרים והסובייטים יוכלו לקבלם, היא תוכל להרוויח שנה.¹⁰⁴ תזכיר של מחלקת המדינה קבע, שבמצב בו שני הצדדים אינם מעלים רעיונות היכולים להביא לפריצת דרך אין טעם בלחצים על הצדדים; יש לנסות ללכת בדרך הדרגתית של הסדרי ביניים, שתחילתה הסדר לפתיחת התעלה וסופה הסדר קבע על בסיס החלטה 242. ישראל מוכנה להתחיל בתהליך ללא תנאים מוקדמים, אולם מצרים ממשיכה לתבוע נסיגה מכל סיני, קבע התזכיר.¹⁰⁵ אולם מעל פני השטח נמשכו המהלכים המדיניים. ב-20 במאי עמדו קיסנינג'ר ואיסמעיל להיפגש שנית בפריז, וביוני עמדו ניקסון וברז'נייב להיפגש בקליפורניה. לקראת המפגשים האלה נערכו בלשכתה של ראש הממשלה מאיר דיונים, והוחלפו מברקים רבים עם דיניץ בנוגע לעמדת ישראל בעניינים העומדים להידון במפגשים. במסמכים אלה בולטת העובדה, שבאביב 1973 הגיעה לשיאה המדיניות הדואלית שנקטה ממשלת ישראל: מחד גיסא ישראל עמדה בעקשנות ובקשיחות נגד כל רעיון המזכיר את תכנית רוג'רס, את המסמך האמריקני-הסובייטי ממאי 1972,¹⁰⁶ ואת הנסיגה לקווי 1967. בין היתר דחתה מאיר

102 לעיל הערה 97.

103 Howland and Daigle (eds.), *FRUS 1973-1976*, doc. 49-54

104 *Ibid.*, doc. 58

105 וונטיק ושלום, 'מדיניות ארצות הברית', עמ' 226-227.

106 ראו למשל התכתבות רצופה בין לשכת ראש הממשלה לשגריר דיניץ ביוני 1973 בנוגע להתנגדותה

של ישראל למסמך הפסגה מ-1972, א"מ, א-7052/3.

עקרונית את הנוסחה של 'ריבונות תמורת ביטחון', משום שבעיני המצרים המושג 'ריבונות' כלל את כל השטחים שנכבשו לאחר 4 ביוני 1967, ואילו ישראל דרשה שינוי בריבונות על שטחים מסוימים. לרווחתה של מאיר, סאדאת 'הוציא עבודה את הערמונים מן האש' כשדחה כאמור את העיקרון הזה בנאומו ב־26 במארס, וכך עשו המצרים גם בהזדמנויות נוספות.¹⁰⁷

מאידך גיסא גילתה ישראל, בהנהגתה של גולדה מאיר, את העמדות הפשרניות ביותר עד לאותה השעה בעניין הסדר הביניים. אך בצמרת מקבלי ההחלטות בישראל לא שררה תמימות דעים: משה דיין ובמידה מסוימת גם יגאל אלון ייצגו דעות פשרניות יותר,¹⁰⁸ ולעומתם מאיר וגלילי ייצגו את הקו הנוקשה. במסגרת הסדר הביניים בתעלה, דיין תמך בנסיגה עמוקה עד לפתחים המערביים של מעברי המיתלה והגדי, ¹⁰⁹ ותמך בחצייה מוגבלת של צבא מצרי לצדה המזרחי של התעלה.¹¹⁰

למרות חילוקי הדעות, כלפי חוץ הציגה ממשלת גולדה מאיר במאי-יוני 1973 עמדה אחידה, ובמרכזה הצעה לדון בהסכם ביניים, שמבחינתה כולל הסכמות שיש בהן נטרול הסעיפים העומדים ביסוד ההתנגדות המצרית להסכם ביניים. ההצעה הישראלית כללה נקודות אלו:

- ישראל מוכנה למשא ומתן על הסכם כולל, ובכלל זה משא ומתן סימולטני, אם מצרים תיסוג מדרישתה להתחייבות מוקדמת לנסיגה לקווי 1967.
- אולם מכיוון שאינה רואה סיכוי לכך, לנוכח הפערים העצומים בין הצדדים, הנהגת ישראל חושבת שמוטב להתחיל במשא ומתן להסדר ביניים בתעלה, שלדעת ראש הממשלה יש לו 'מידה מרבית של סיכוי'.¹¹¹ כמו כן מבחירה ישראל ש'תוך כדי מו"מ' אנו מוכנים כמובן לבדיקה מחודשת של כל סעיף וסעיף.¹¹²
- ישראל מבינה היטב את חששם של המצרים, שנסיגה במסגרת הסכם ביניים תיהפך לקו הקבוע. היא מוכנה להתחייבות פומבית שימסרו האמריקנים, שאין הסדר הביניים

107 בוימפלד, **קפיצה למים**, עמ' 961; Daigle, *The Limits*, p. 253; גזית אל דיניץ, 11.5.1973, א"מ, 7066/2-א.

108 אלון תמך במשא ומתן להסדר כולל ולא להסדר ביניים, ראו: **דבר**, 8.3.1973; ראו גם דבריו בהתייעצות לפני נסיעתה של גולדה מאיר לושינגטון: צורף, **גולדה מאיר**, עמ' 460. בשיחתו עם השגריר האמריקני וולוורת ברבור בנובמבר 1971, אמר אלון שהוא בעד החכרה של שארם א-שייח והרצועה שמובילה אליה, ושינויים קלים בלבד בגבול Barbour Tel Aviv, to Secretary of State Washington D.C, 16.11.1971, Nixon Library, file 609/02A.

109 צורף, **גולדה מאיר**, עמ' 401. המקור: א"מ, א-4069/5.

110 שיחת גולדה מאיר-דיין, 25.8.1972, א"צ, 105-953/85. בהקשר זה ראו את דבריו של דיין לקנצלר ברנדט ביוני 1973: 'אני מוכן להחליף קווים צבאיים בקווים מדיניים הרבה פחות טובים. אני מוכן להחליף ביטחון צבאי בביטחון מדיני', רישום שיחה בין קנצלר גרמניה המערבית, וילי ברנדט, ובין משה דיין, 11.6.1973, א"מ, א-370/5.

111 גזית אל דיניץ, 29.5.1973, א"מ, א-7244/9.

112 גזית אל דיניץ, ול, 618/14.6.1973, א"מ, א-4996/2.

- והנסיגה שתתבצע במסגרתו מהווים את ההסדר הסופי, ויימשך בעתיד דיון בנושא הסכם גבולות הקבע במעורבות עמוקה של האמריקנים.¹¹³
  - גולדה מאיר הציעה שבמבוא להסכם ייכתב 'כי כדי להשיג שלום בהתאם (או במסגרת) החלטה 242 (ללא פירוט) מסכימים הצדדים על הסכם בתעלה [...]'. (כלומר קשר ישיר בין הסכם הביניים להסכם הקבע וגם קשר להחלטה 242).
  - ישראל מוכנה לנסיגה של כוחותיה עד לפתחי המעברים – כ־30 ק"מ מהתעלה (דין הציע, בתנאים מסוימים, נסיגה עד לפתחים המזרחיים של המעברים, כלומר נסיגה של כ־50 ק"מ).
  - ישראל מוכנה לאפשר מעבר מוגבל של כוחות שיטור מצריים לגדה המזרחית של התעלה. ההצעה לאפשר מעבר מוגבל של כוחות צבא עומדת על הפרק, וסוכמה למעשה בשיחת טלפון בין מאיר לדיין באוגוסט 1972.
- דוגמה טובה לשניות במדיניות הישראלית נמצאת במברק ששלח מנהל משרד ראש הממשלה מרדכי גזית אל השגריר בוויינגטון, שמחה דיניץ, ובו פירט את עמדותיה של מאיר (שנקבעו בהתייעצויות עם שריה הבכירים) לקראת מפגש קיסינג'ר-איסמעיל. גזית כתב בשמה של מאיר: 'בהעבירכם הדברים, חשוב שלא תיווצר אצל קיסינג'ר הרגשה שאנו חוסמים אותו ומונעים ממנו כל "חבל". אדרבא, אנו רוצים שהוא ימשיך להיות פעיל בנושא ולא יפנה אותנו לרוג'רס. תוכל לומר לו שרוה"מ סומכת עליו שיצליח ליצור את האווירה הטובה שהיא תנאי לראשית הידברות רצינית'. ובד בבד הנחתה מאיר את דיניץ: 'אם קיסינג'ר לא יבקש ממך שוב לשתף אותו במחשבותינו, אל תנקוט יזמה בנדון'. מאיר קבעה שהדרישה המצרית להתחייבות ישראלית מוקדמת לנסיגה לקווי 4 ביוני 1967 היא הגורם לקיפאון, והדגישה את סירובה של ישראל לדרישה זו גם במסגרת הנוסחה 'ריבונות תמורת ביטחון'. עם זאת חזרה מאיר על הסכמותיה של ישראל בעניין ההסדר החלקי.¹¹⁴

קיץ 1973 – קיפאון

בפגישת קיסינג'ר-איסמעיל בחודש מאי בפריז לא הושגה פריצת דרך.¹¹⁵ קיסינג'ר דחק בכך שיחו לאמץ גישה מעשית ומציאותית והבהיר לו שמוטב להתקדם צעד אחר צעד ולא לנסות ולהביא לנסיגה כללית כבר עתה. איסמעיל דחה זאת וחזר על תביעותיה של מצרים לקביעות טריטוריאלית כבר עתה.¹¹⁶ למעשה קיבל קיסינג'ר את עיקר העמדה הישראלית, ואף מסר לאיסמעיל את תוכן ההצעה הישראלית בלי שאמר לו שמקור הדברים בישראל.¹¹⁷

113 ראו מברקים מ־13.5.1973-15.5.1973: ול/570, ול/573, ול/580, לקראת שיחות קיסינג'ר-איסמעיל, א"מ, א-7052/1; גזית אל דיניץ, 29.5.1973, א"מ, א-7244/9.

114 מרדכי גזית אל שמחה דיניץ, 13.5.1973, א"מ, א-7052/1.

115 בוימפלד, קפיצה למים, עמ' 1051-1063.

116 גזית אל דיניץ, 11.7.1973, ול/565, שם, א-4996/2; בוימפלד, שם, עמ' 1058-1060.

117 אידן אל גזית, לו/705, א"מ, א-4068/8. קיסינג'ר מסר לאיסמעיל את ההצעה כשיצאו רק שניהם לטיול בנן.

אולם עמדתו של איסמעיל היתה קשוחה יותר מעמדתו בביקורו בווישינגטון, ואפילו לנוסחת ה'ריבונות תמורת ביטחון' התייחס בקרירות והבטיח תשובה שמעולם לא ניתנה. 'נראה שקייסינג'ר ייחס לחאפז מחשבות שלא היו לו', העריך דיניץ.¹¹⁸ קייסינג'ר טען שהתקדמות בעניין הסכם הביניים אינה צפויה לפני 1974, וכן שההמשך להסכם הקבע צפוי לעמוד לדיון רק שנה לאחר מכן, ואין ביטחון שהמצרים ישיגו ריבונות מלאה. בדיווח לניקסון הוא סיכם שקיום התהליך תלוי בהסכמת סאדאת למדיניות של צעד אחר צעד, והעריך כי הסכמה כזו אינה צפויה.¹¹⁹ לימים הביע קייסינג'ר בספרו את אכזבתו מהעמדות שביטא איסמעיל, וטען כי אז לא הבין את עומק העקשנות המצרית ואת חוסר נכונותה של מצרים לפתוח במשא ומתן בלי שימולאו דרישותיה בתוך זמן קצר. איסמעיל כבר ידע באותה עת שפני מצרים למלחמה, כתב מזכיר המדינה דאז.¹²⁰ במגעים בין קייסינג'ר לאיסמעיל בשבועות שאחרי פגישתם הביע המדינאי המצרי אכזבה מעמדות ארצות הברית ואף הקשיח את עמדות ארצו.¹²¹ הוא דחה באוזני נציג אמריקני את רעיון ההסדר החלקי בתעלה מכול וכול.¹²²

גם פסגת המנהיגים לא הביאה לתזוזה מדינית. קייסינג'ר דיווח לדיניץ ש'התמרונים שלו הם שיאפשרו לישראל לצאת מן הפסגה במינימום של נזק, והם שיאפשרו לו להמשיך להרוויח זמן, כי הזמן לטובתנו'. דיניץ העביר את הדיווח ללשכת ראש הממשלה. עוד הוסיף מזכיר המדינה שהעיקר הוא 'ליצור תנועה ללא כל אשליה עצמית שאמנם קורה משהו ולמנוע עימות'.¹²³

המגעים המדיניים המעטים שנערכו לאחר פסגת מנהיגי המעצמות ועד לאוקטובר 1973 לא הביאו כל תזוזה משמעותית. בסמוך למינויו לתפקיד מזכיר המדינה, ב-23 בספטמבר 1973, לצד המשך תפקידו כיועץ לביטחון לאומי, הביע קייסינג'ר בפני דיניץ את עמדתו, שהקיצוניות של המדינאים הערבים ודרישותיהם הבלתי מתפשרות ובראשן נסיגה ישראלית לקווי 4 ביוני 1967 הן המכשול העיקרי לכל התקדמות מדינית. בשיחותיו עם דיניץ לא הבהיר קייסינג'ר שבכוונתו לפתוח מיד לאחר הבחירות בתהליך מדיני מואץ ולדרוש מישראל ויתורים מרחיקי לכת.¹²⁴ ראש הממשלה גם לא השיבה בשלילה, בשלהי ספטמבר, לדרישתו של מזכיר המדינה לפתוח במשא ומתן מידי, ולא תלתה זאת בבחירות

118 דיניץ אל ראש הממשלה, 29.5.1973, שם, א-7052/1.

119 מזכר מקייסינג'ר לנשיא ניקסון על שיחתו עם חאפז איסמעיל, Howland and Daigle, 20.5.1973, (eds.), *FRUS 1973-1976*, p. 63.

120 Kissinger, *Years of Upheaval*, p. 227.

121 דיניץ אל גזית, 15.6.1973, תוכן מכתבו של איסמעיל לקייסינג'ר שאותו הראה האחרון לדיניץ לעיון בלבד. א"מ, א-7052/3.

122 בוימפלד, *קפיצה למים*, עמ' 1074.

123 שלו אל גזית על פגישת דיניץ עם קייסינג'ר, 4.7.1973, ל/764, א"מ, א-7244/9.

124 דיניץ אל גזית, 10.9.1973, שם, א-7118/14; דיניץ אל גזית, 30.9.1973, שם, א-4996/2; שיחת דיניץ-קייסינג'ר הראשונה לאחר שק[ייסינג'ר] נתמנה למזכיר המדינה, 30.9.1973, שם, א-7023/1; בר יוסף,

'ההיסטוריוגרפיה של מלחמת יום הכיפורים', עמ' 6.

הקרובות.¹²⁵ קיסינג'ר הציע באופן כללי להתחיל לאחר הבחירות במהלך מדיני שעקרונותיו יסוכמו עד ינואר 1974, ולא התייחס כלל לדרישות מ ישראל. על כך השיב השגריר דיניץ, בהנחייתה של הנהגת ישראל, שישראל מוכנה לפתוח במהלכים לאחר הבחירות בסוף אוקטובר, וגזית סיכם: 'נבוא אתו בדברים ונתייעץ ביחד מה ניתן לעשות לפתרון הסכסוך'.¹²⁶ למעשה, קיסינג'ר התבטא בספקנות בנוגע לסיכויי התהליך, והודה בפני דיניץ כי הוא אינו מאמין שניתן להגיע לפתרון הסכסוך. העלאת הרעיונות המדיניים נועדה אם כן לחשוף את עמדתן הקיצונית והסרבנית של מדינות ערב ובכך להקל את הלחץ הצפוי על ישראל.¹²⁷ ככלל, קיסינג'ר לא מצא בעמדה הישראלית – ובייחוד בהתנגדות הישראלית לנסח עקרונות כלליים ולנהל משא ומתן סימולטני – קצה חוט שניתן להיאחז בו להתנעת התהליך המדיני. דבר דומה ניתן לומר על מצרים, שגם בעמדתה שנדחתה על ידי מזכיר המדינה לא נמצא קצה חוט להתחלת תהליך מדיני. באותם חודשים לא היתה מדינה אחת שרצתה להתקדם לשלום ומדינה אחרת שטרפדה התקדמות זו, אלא שתי המדינות רצו להתקדם בתהליך המדיני אך היו חלוקות בעמדותיהן ועמדו זו מול זו כמשני עברי תהום, כשהן דוחות זו את מדיניותה של זו.

תהליכים מדיניים לאחר מלחמת יום הכיפורים

לא ניתן להתעלם מהישגיו של סאדאת, שנבעו מהחלטתו לצאת למלחמה, ובראשם שכנוע האמריקנים להציב את עניין המזרח התיכון גבוה בסדר העדיפויות ולהתניע תהליך מדיני.¹²⁸ עם זה, למרות תוצאות המלחמה, כשהחל המשא והמתן המדיני לאחר המלחמה, ולקראת ועידת ז'נבה והדיונים על הסכם ההפרדה, שב סאדאת והציג את דרישתו מלפני המלחמה, שישראל תתחייב לנסיגה מלאה מהשטחים שכבשה במלחמת ששת הימים,¹²⁹ ולגבי הסכם הביניים דרש נסיגה ישראלית עד אל-עריש.¹³⁰ ישראל מצדה הגיעה למשא

125 לעומת דבריו של קיפניס במאמרו 'המפנה', עמ' 71.

126 סיכום של מרדכי גזית לשיחת דיניץ-קיסינג'ר ב-30.9.1973, א"מ, א-7025/9.

127 לעיל הערה 124.

128 Daigle, *The Limits*, p. 336

129 ראו למשל דיניץ אל גזית, 25.12.1973, שיחת ראש הממשלה גולדה מאיר ומזכיר המדינה קיסינג'ר, 16.12.1973, א"מ, א-7025/1. לדברי קיסינג'ר 'המצרים שאלו איך יוכלו לבטוח במזכיר כשאין הוא אומר במפורש שמגמת ארה"ב היא גבולות '67'. לגרסה האמריקנית ראו: Memorandum of Conversation, December 16, 1973, *FRUS, 1969-1976, XXV*, pp. 1098-1115. במכתב דרש סאדאת שהעקרונות הבסיסיים של ועידת ז'נבה יכללו נסיגה ישראלית מכל השטחים הערביים שנכבשו ב-1967 והכרה בזכויות הפלסטינים.

130 שיחת קיסינג'ר-דיין, 5.1.1974, א"מ, א-7025/1. בשיחה אמר קיסינג'ר שכשפגש לראשונה את סאדאת לאחר המלחמה 'הקו המצרי [במפה] הגיע עד אל-עריש'.

ומתן, לדעת קיסנינג'ר, מתוך כוונה למנוע תיאום סובייטי-אמריקני בכפיית פתרון, ולקיים משא ומתן שיביא לשינויים משמעותיים בגבולות, בהסכם הסופי עם המצרים.¹³¹ עתה, 'כשהכסף על השולחן', דחה קיסנינג'ר לחלוטין את הדרישות המדיניות של סאדאת. עוד לפני נסיעתו של מזכיר המדינה האמריקני לקהיר שלחו לו עוזריו, אל סונדרס וביל קוונדט, מזכר ובו יעצו לו להבהיר למצרים באופן שאינו מוטל בספק, שעליהם לחדול מדרישותיהם אלו ולקבל את המתווה של הסדרי ביניים בדרך של צעד אחר צעד¹³² – שהיה בעצם המתווה שהציעה ישראל. במברק ששלחה שגרירות ישראל בווינגטון ב-21 בינואר 1974, נמסר דיווח על דבריו של קיסנינג'ר בישיבה סגורה של ועדת החוץ של בית הנבחרים בעניין הסכם ההפרדה שהושג בין ישראל למצרים. מזכיר המדינה אמר ש'הוויתור הגדול ביותר שעשתה מצרים, ועליו קשה היה ביותר להתגבר, היה הוויתור על התחייבות ישראלית לנסיגה טוטלית'.¹³³ אך גם כלפי ישראל הפגין קיסנינג'ר תחילה קשיחות, ולנוכח דרישותיה המדיניות של ישראל הוא הדגיש שארצות הברית נחושה להתקדם לשלום בהתאם לאינטרסים שלה, ולא דווקא על פי המדיניות הישראלית.¹³⁴ ברור שהזרו להשגת הסכם, לנוכח חוסר היכולת להגיע להסכם בעבר, היה מלחמת יום הכיפורים, שהגמישה את עמדתם של שני הצדדים המעורבים. ישראל העלתה את ההצעה להפרדת כוחות עוד במהלך הלחימה. תחילה הציע דיין 'חילופי מגרשים' – כלומר חזרת הצבאות: ישראל למערב התעלה ומצרים למזרחה, וביניהן – שטח מפורז. בישיבת הממשלה אמרה מאיר: 'אנחנו מדברים על אזור מפורז, נניח עשרה קילומטר מכל צד, כלומר עשרים קילומטרים בין הצבאות, והתעלה באמצע, ואם ירצו יפתחו את התעלה. לנו לא אכפת'.¹³⁵ קיסנינג'ר דחה את ההצעה בטענה שהיא לא תהיה מקובלת על המצרים והסובייטים,¹³⁶ אולם היא היתה הגרעין הראשון בדרך להסדר. בדיון לקראת צאתה לווינגטון ב-30 באוקטובר, אמרה מאיר שהיא תלחץ על ניקסון וקיסנינג'ר בעניין 'חילופי השטחים', ואם ההצעה תתקבל ויושג הסדר 'יווצר מצב שבו אפשר יהיה להיכנס למשא ומתן על שלום'.¹³⁷ ישראל ראתה בהסכם ההפרדה, שהיה הראשון בשרשרת ההסכמים שהביאו בסופו של דבר לשלום בין שתי המדינות, הסכם שנעשה על פי הצעותיה מלפני

Meeting with Prime Minister Golda Meir, from H. Kissinger to the President, 131

1.11.1973, Nixon Library, file 611/01

132 תזכיר מאת ביל קוונדט ואל סונדרס אל הנרי קיסנינג'ר, 2.11.1973, 313, XXV, 1969-1976, FRUS.

133 שגרירות ישראל אל משרד החוץ בירושלים, 24.1.1974, א"מ, חצ-5975/6.

134 לעיל הערה 131. ראו גם: Secretary of State to American Embassy Tel Aviv, 5.11.1973, Nixon Library, file 611/01B.

135 צורף, גולדה מאיר, עמ' 565. המקור: ישיבת ממשלת ישראל, 24.10.1973, א"מ, א-7045/16.

136 שם. המקור: יומן לשכת ראש הממשלה, 25.10.1973, 05:40, א"מ, א-7488/10; שיחת טלפון דיניץ-ראש הממשלה, 25.10.1973, שם.

137 צורף, גולדה מאיר, עמ' 574. המקור: א"מ, א-7050/6.

המלחמה. כשהציגו למאיר את ההצעה המצרית להפרדת כוחות ב־31 באוקטובר 1973 בלשכתה, תגובתה הראשונית היתה: 'את זה יכולנו להשיג בלי מלחמה'.¹³⁸ ההסכם שנחתם בין ישראל למצרים ב־18 בינואר 1974 היה בבסיסו הסכם צבאי, וחתמו עליו רמטכ"לי שני הצבאות, אולם היתה לו משמעות מדינית מובהקת. בסעיף האחרון שלו צוין במפורש, שישראל ומצרים אינן רואות בו הסכם סופי, וכי יימשכו המגעים להשגת שלום צודק ובר קיימא,¹³⁹ בדיוק כפי שהציעה ישראל זה תקופה ארוכה. מבחינת ישראל, הישגה העיקרי של מצרים בהסכם ההפרדה היה היקף הכוחות המצריים שנתרו בצד המזרחי, שעלה על זה שהסכימה ישראל בהצעתה להסדר ביניים לפתיחת התעלה. אולם בממד הטריטוריאלי שלו תאם ההסכם במידה רבה את עמדת ישראל מלפני המלחמה.¹⁴⁰

בבחינת העניין לאשורו, עולה שמצרים – לא ישראל – שינתה דרמטית את עמדותיה, ובכך אפשרה את הסכם ההפרדה ואת ההסכמים שבאו אחריו ברצף עד החתימה על הסכם השלום:¹⁴¹ הסכם הביניים בספטמבר 1975,¹⁴² הסכם קמפ דייוויד בספטמבר 1978, ולבסוף הסכם השלום במארס 1979.¹⁴³ בכל השלבים נחתמו הסכמים ללא כל התחייבות מוקדמת של ישראל לנסיגה. בנוסף, הסכם השלום עם מצרים ב־1979 הושג בדרך של משא ומתן ישיר בין הצדדים והוביל להסכם שלום מלא על כל רכיביו, כפי שדרשה ישראל בראשית שנות השבעים ובניגוד לעמדה שהציגה מצרים באותן שנים.¹⁴⁴ כל זה מלמד, שהדרישות המצריות הקיצוניות היו אבן הנגף להתקדמות מדינית לפני המלחמה, אף יותר מהמדיניות הישראלית.

סיכום: מתווה ראלי ולא החמצה

הצגת התהליכים המדיניים במזרח התיכון, בתקופה שקדמה למלחמת יום הכיפורים, כ'החמצת הזדמנות לשלום' מצדה של ישראל, והאשמת ההנהגה הישראלית בדחיית הצעותיו הנדיבות של סאדאת להסדר מדיני, מבטאות ראייה חד־צדדית ובלתי מאוזנת.

- 138 שם, עמ' 599. המקור: יומן לשכת ראש הממשלה, א"מ, א-7488/19.
- 139 נוסח הסכם הפרדת הכוחות בין ישראל למצרים, ינואר 1974, א"מ, א-7078/1. נספחים להסכם, שם, א-7038/7.
- 140 ראו: ארכיון המדינה, 40 שנה להסכם הפרדת הכוחות בין ישראל למצרים: /שנה-להסכם-הפרדת-הכוחות-בין-ישראל-למצר-40/www.archives.gov.il/publication/40 (אוחזר ב־16.8.2017).
- 141 ראו: ארכיון המדינה, 'Who Needed', pp. 747-749 Tal.
- 142 ראו: ארכיון המדינה, נקודת מפנה בדרך לשלום: ממשלת יצחק רבין והסכם הביניים עם מצרים, 4 בספטמבר 1975, חלקים א ו־ב, http://israelidocuments.blogspot.co.il/2015/09/4-1975_3.html (אוחזר ב־16.8.2017).
- 143 ראו: ארכיון המדינה, עושים שלום - 35 שנים לחתימת הסכם השלום עם מצרים: www.archives.gov.il/publication/עושים-שלום-35-שנה-להסכם-השלום-עם-מצרים/ (אוחזר ב־16.8.2017).
- 144 Tal, 'Who Needed', pp. 747-749

בתקופה זו עמדו על הפרק שני מתווים להתקדמות מדינית: מתווה ישראלי ומתווה מצרי. ההצעה המצרית היתה לפתוח בתהליך מדיני להסכם כולל, שיתבסס על התחייבות ישראלית מוקדמת לסגת מכל השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים. מצרים אמנם הסכימה למשא ומתן מקביל להסכם ביניים בתעלה ולהסדר כולל, אולם דרשה שגם הסדר הביניים יתבסס על התנאים שהציבה. בנוסף דחתה מצרים משא ומתן ישיר עם ישראל, ולא הסכימה שהתהליך יוביל להסכם שלום מלא על כל מרכיביו.

ההצעה הישראלית היתה להתחיל במשא ומתן להסדר חלקי בתעלת סואץ. ישראל אמנם הביעה נכונות לגשת למשא ומתן כולל, אך טענה שבשל הפערים הגדולים בין הצדדים אין לכך סיכוי ומוטב לפתוח במשא ומתן להסדר חלקי, שיכלול התחייבות ישראלית שקו הנסיגה הראשון לא יהיה קו הקבע, ויימשכו המגעים להסדרים נוספים בעתיד. ישראל התנגדה אפוא למשא ומתן מקביל, ודחתה על הסף את התביעה המצרית, שישראל תתחייב לסגת לקווי 4 ביוני 1967 ולהחזיר את זכויות הפלסטינים. ממשלת ישראל, בראשותה של מאיר, לא היתה סרבנית מדינית סדרתית; היא הציגה מדיניות קשוחה וזהירה שביקשה למנוע מלחמה, והציעה דרך מדינית אלטרנטיבית שהגנה על האינטרסים החיוניים של ישראל באותן השנים, ובסופו של דבר היתה הנתיב להשגת שלום בין ישראל למצרים. עם זאת, בהליכתה בדרך המדינית האלטרנטיבית שהציעה מאיר, ספק אם ישראל מיצתה את מרחב הגמישות המדינית שעמד לרשותה. עוד אפשר לטעון, שלאורך כל התהליכים המדיניים פעלה ישראל בחשאי וללא תחושת דחיפות.

האמריקנים בניצוחו של קיסינג'ר היו הגורם השלישי במגעים. הם ניסו לגשר על הפערים העצומים בין הצדדים, אך ללא הצלחה. לא ברור לנו אם האמריקנים אכן רצו להגיע להסדר מדיני באותה עת, אולם ניכר שמעשיהם לא נעשו בנחישות ובתנופה שיש בהן כדי להביא לחתימת הסכם. אך ממילא ישראל ומצרים התחפרו בעמדותיהן, ולא נתנו למזכיר המדינה האמריקני קצה חוט להתקדמות מדינית. הן לא גילו נכונות לפשרות שיכולות היו לגשר על הפערים. אם מחפשים את האשמים בקיפאון המדיני שהביא לפרוץ המלחמה, ניתן להטיל את האשמה בצורה שווה על שתי המדינות, ואולי גם על הצד האמריקני. לא מדובר במדינה אחת רודפת שלום ובמדינה אחרת סרבנית מדינית, כפי שרבים מציגים זאת, אלא בשתי מדינות שתרמו כל אחת את חלקה לקיפאון המדיני.

יודגש שישראל הלכה והגמישה את עמדותיה לאורך השנים 1971-1973, ואילו במדיניותה של מצרים לא חלה כל הגמשה, וניכרה אף הקשחה של העמדות. יתר על כן, באביב ובקיץ 1973 קיבלו קובעי המדיניות האמריקנים את המתווה הישראלי של 'צעד אחר צעד' כמתווה הראלי והמעשי היחידי לעת ההיא. האמריקנים הניחו שיוכלו לשכנע את ישראל לעשות זאת תחת עקרונות מעורפלים להסדר כולל, שאינם נענים לדרישותיה הטריטוריאליות של מצרים. האמריקנים סברו אפוא, כפי שמסר קיסינג'ר לניקסון, שהגורם המעכב את תחילת המשא ומתן הוא מצרים ולא ישראל.¹⁴⁵ התהליך המדיני שהחל לאחר

145 בוימפלד, **קפיצה למים**, עמ' 1103; ראו גם עמדת מחלקת המדינה, לעיל הערה 105.

ממשלת גולדה מאיר לפני מלחמת יום הכיפורים – תשובה ליגאל קיפניס

מלחמת יום הכיפורים, וסופו שהביא לחתימת הסכם השלום בין מצרים לישראל במאוס 1979, התנהל במובהק בדרך הקרובה למתווה שהציעה ישראל לפני המלחמה, והרחוקה מאוד מהמתווה שהציעה מצרים.¹⁴⁶ האם יש בכך כדי ללמד שישראל קראה נכון יותר את המפה והיתה הראלית יותר מבין שתי המדינות? ייתכן. האם לאור זאת ניתן להסיק שאפשר היה להגיע להסכם מדיני במתווה כזה גם ללא מלחמת יום הכיפורים, ולמנוע בכך את המלחמה? על כך נראה שאין וגם לא תהיה תשובה ברורה לעולם.

נספח: תשובות לטענותיו של יגאל קיפניס על הימים שלפני המלחמה

מדוע לא גויסו מילואים?

לטענתו של קיפניס, משה דיין וגולדה מאיר העריכו שסאדאת יודע כי לאחר הבחירות בישראל עומד מזכיר המדינה האמריקני קיסינג'ר לפתוח בתהליך מדיני נמרץ, ולכן הוא לא ייצא למלחמה אלא ימתין לתוצאות המהלכים המדיניים. בגלל הערכה זו, שבה לא שותף הפיקוד הצבאי, נמנעו דיין ומאיר מצעדי הכנה מתאימים בימים שקדמו למלחמה, ובראש וראשונה נמנעו מגיוס מילואים.¹⁴⁷

את הקביעה הדרמטית הזו מבסס קיפניס על התבטאות בודדת של דיין בחוג רעיוני שולי, ועל התבטאות לחלוטין לא קשורה של מאיר בדיון בלשכתה ב-3 באוקטובר 1973: 'אני מקבלת במאה אחוז את הקונספציה הזאת'.¹⁴⁸ אלא שבשיחה עם השגריר האמריקני קנת קיטינג, ב-11 בספטמבר 1973, אמר דיין שלדעתו סאדאת לא יעשה שום צעד לקידום הסכם כלשהו.¹⁴⁹ ולגבי מאיר, לאיזו קונספציה התכוונה? לטענתו של קיפניס, מאיר הסכימה עם טענתו של דיין, שבגלל שיקולים מדיניים המצרים והסורים לא ייצאו למלחמה.

אולם עיון בדבריה של מאיר, כפי שהובאו בדוח ועדת אגרנט, מראה את המשפט השלם שאמרה מאיר ונמנע מן הקורא במאמרו של קיפניס: 'אני מקבלת במאה אחוז את הקונספציה הזאת, של הבדל בין מצרים וסוריה'. כשדיין דיבר על דאגתו מהמצב ברמת הגולן, הוא טען שקיים הבדל מהותי בין סוריה למצרים בנוגע למקומם של הטילים נגד מטוסים. סוריה יכולה לכבוש את כל רמת הגולן בלי להזיז את הטילים, ואילו מצרים לא יכולה להתקדם לעומק סיני ללא הזזת הטילים.¹⁵⁰ לקונספציה הזו הביעה מאיר את

Tal, 'Who Needed', pp. 747-749 146

קיפניס, 'המפנה', עמ' 72-73. 147

שם, עמ' 72. 148

American Embassy Tel Aviv to Secretary of State Washington D.C., 11.9.1973, Nixon Library, file 610/06 149

ועדת אגרנט, דין וחשבון חלקי נוסף, 1.4.1974. אתר ארכיון צה"ל: archives.mod.gov.il/pages/Exhibitions/agranat/1/album/index.html (אוחזר ב-16.8.2017); שמעון גולן, *מלחמה ביום* 150

הסכמתה ולא לשום קונספציה אחרת. השאלה אם המצרים והסורים יצאו או לא יצאו למלחמה מטעמים מדיניים כלל לא הוזכרה בישיבה זו, ואף לא בשום ישיבה אחרת בימים שקדמו למלחמה. אז מה עניין שמייטה להר סיני? זו קביעה חסרת שחר ובלתי מציאותית. לא רק שהתיעוד שעליו מתבסס קיפניס מוצג בצורה מוטעית ומטעה, כמה גורמים הופכים את קביעתו לבלתי סבירה לחלוטין:

א. אמנם היתה הבנה כללית עם קיסינג'ר, שסוכמה עם דיניץ בפגישתם ב־30 בספטמבר 1973, שלאחר המלחמה ייערכו בירורים ותימצא דרך להתחיל בתהליך מדיני, אולם מדובר בהבנה כללית בלבד. יתר על כן, קיסינג'ר התבטא בספקנות רבה בנוגע לסיכויי התהליך.¹⁵¹ וחשוב מכך, למדינאי ישראל לא היתה כל אינדיקציה שסאדאת יודע על כך ומסכים לכך. בפגישתו עם דיניץ אמר קיסינג'ר שהוא אמור להיפגש עם שר החוץ המצרי מוחמד זיאאת וכנראה מתכוון למסור לו על כוונותיו, אלא שהפגישה הזו התקיימה ב־5 באוקטובר, אחרי שהסתיימו בישראל כל הדיונים הביטחוניים שקדמו ל־6 באוקטובר 1973.¹⁵²

ב. טענתו של קיפניס, שדיין ומאיר סמכו על שיקולי ההיגיון של סאדאת, היא בלתי סבירה לחלוטין. דיין ובעיקר מאיר מעולם לא סמכו על ההיגיון של המנהיגות הערבית. הם מעולם לא קיבלו כפשוטן את הנחות אמ"ן בדבר אי־סבירות לפרוץ מלחמה, כשאלה התבססו על ניתוח הגיוני של כוונות הערבים והבנתם שאין להם כרגע סיכוי להצליח במלחמה. בישיבת ממשלה ב־24 באפריל 1973 הסתייגה מאיר מהערכתו של ראש אמ"ן אלי זעירא, שיש סבירות נמוכה בלבד לפרוץ מלחמה משום שלא הגיוני שהערבים יפתחו עתה במלחמה, ואמרה: 'האם זה חשוב אם מלחמה פורצת מפני שהיא הגיונית או מפני שאינה הגיונית? לאחר שהיא פורצת היא מלחמה, ואחר כך יש לה הגיון משלה'.¹⁵³ גם דיין הביע באותם הימים עמדה דומה.¹⁵⁴ האם יעלה על הדעת שדווקא באוקטובר 1973, כשעל השולחן הונחו ידיעות מודיעיניות חמורות אף יותר מהפעמים הקודמות, יחרגו מאיר ודיין ממנהגם ויסתמכו על ניתוח הגיוני של צעדי הערבים?

ג. בדיונים בימים שקדמו למלחמה, ההערכה שמדינות ערב לא יצאו למלחמה משיקולים מדיניים כלל לא עלתה ולא הוזכרה בשום דין ודברים. יתר על כן, בדיונים האלו הציגו דיין ומאיר את העמדות הספקניות ביותר לגבי ההערכה המודיעינית על סבירות נמוכה לפרוץ מלחמה. בדיון ב־3 באוקטובר בלשכת ראש הממשלה הציג דיין את פריסת הטילים הסוריים בצפון כמיועדת לתמוך דווקא בהתקפה ולא בהגנה כפי שטען

הכיפורים: קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת יום הכיפורים, מודן ומערכות, תל אביב 2013, עמ' 210-211.

151 דיניץ אל גזית, 10.9.1973, א"מ, א-7118/14; דיניץ אל גזית, 30.9.1973, שם, א-4996/2; שיחת דיניץ-קיסינג'ר הראשונה לאחר שקיסינג'ר [נתמנה למוזכר המדינה, 30.9.1973, שם, א-7023/1.

152 קיפניס, 'המפנה', עמ' 70.

153 דברי גולדה מאיר בישיבת הממשלה, 24.4.1973. צורף, גולדה מאיר, עמ' 481. המקור: א"מ, א-60/7.

154 צורף, שם, עמ' 476.

ממשלת גולדה מאיר לפני מלחמת יום הכיפורים – תשובה ליגאל קיפניס

אמ"ן.¹⁵⁵ בשיבת ממשלה מאולתרת ב־5 באוקטובר הטילה מאיר ספק רב בטענותיו של זעירא, שהכוננות הסורית נועדה אולי להפגז איזה יישוב, ואמרה: 'קשה להניח שכל זה [הצבא הסורי] עומד שם על הגבול ויסקנו כל זאת משום שהם רוצים להפגז איזה יישוב [...] אי אפשר לדעת במה הם יתחילו'.¹⁵⁶ ניכר שלכה של מאיר לא היה שלם עם ההערכות שמוצגות לה. אם כך, מדוע לא פעלו השניים אחרת בשאלת גיוס המילואים? זה כבר דיון אחר לגמרי.

האם גולדה מאיר התחייבה לקסינג'ר שלא לפתוח במלחמה?

קיפניס טוען בחיבוריו שבתור נספח ל'הבנות דצמבר 1971', שהושגו בין מאיר לקסינג'ר בעת ביקורה של ראש הממשלה בווינגטון (ראו לעיל), היא התחייבה שישראל לעולם לא תהיה הראשונה שתפתח במלחמה. זאת בתמורה להבטחתו של היועץ לביטחון לאומי להמשיך במדיניות הקיפאון המדיני ולהימנע מלחץ על ישראל בעניין זה.¹⁵⁷ לטענתו של קיפניס, מחויבות זו כלפי קסינג'ר, שעליה לא ידע הפיקוד הצבאי, היא שעמדה ביסוד החלטתם של מאיר ודיין שלא לפתוח במתקפת מנע ב־6 באוקטובר 1973, כפי שהציע הרמטכ"ל דוד אלעזר.¹⁵⁸

את טענתו מבסס קיפניס על משפט בודד בדיווחו של השגריר רבין על פגישה שקיים עם קסינג'ר. אולם עיון בנוסח המלא של המברק מעלה שהשיחה בין רבין לקסינג'ר לא עסקה כלל בסיכום ההבנות שהושגו בין מאיר ליועץ לביטחון לאומי, ולמעשה לא היתה בה כל התייחסות לביקורה של ראש הממשלה בווינגטון. דבריו של קסינג'ר לרבין ניתנו אפוא כעצה ולא הוזכרה בהם שום התחייבות.¹⁵⁹ טענתו של קיפניס מסתמכת אפוא על משפט בודד מתוך מסמך בודד ובלתי רלוונטי, המוצג בצורה מניפולטיבית ומטעה. לעומת זאת מצוי בארכיון המדינה רישום מלא של שתי השיחות בין מאיר לקסינג'ר, שנערכו בתחילת דצמבר 1971. ברישום אין כל עדות לטענתו של קיפניס ומובן שלא מוזכרת כלל התחייבות כזו.¹⁶⁰ התחייבות כזו גם אינה מוזכרת בפגישה בין מאיר לקסינג'ר בפברואר 1973,¹⁶¹ או בכל תיעוד אחר של המגעים המדיניים בין ישראל לארצות הברית.

155 גולן, מלחמה ביום הכיפורים, עמ' 210.

156 דברים בהתייעצות צבאית מדינית, 5.19.1973, צורף, גולדה מאיר, עמ' 510. המקור: א"מ, א-7017/1.

157 קיפניס, 'המפנה', עמ' 48.

158 שם.

159 אבנר אידן אל שמחה דיניץ, דיווח על פגישת רבין וקסינג'ר, 24.12.1971, א"מ, א-7052/20. ראו גם רבין אל דיניץ באותו העניין, 24.12.1971, שם.

160 שיחת רוה"מ עם קרדינל [קסינג'ר], 1.12.1971, א"מ, א-7070/1; Conversation between the Prime Minister and Cardinal, December 10, 1971, שם.

161 פגישת ראש הממשלה גולדה מאיר עם הנרי קסינג'ר, 28.2.1973, א"מ, א-7055/8.

מדוע אם כן לא אישרו מאיר ודיין לרמטכ"ל את מכת המנע? במברק ששלח שגריר ישראל בווישינגטון, שמחה דיניץ, ב־7 באוקטובר 1973 ובו דיווח על שיחתו עם קיסינג'ר, עולה כי השגריר אמר למזכיר המדינה שישראל לא פתחה במכת מנע משום ש'רוה"מ זכרה את דברי נפתלי [קיסינג'ר] (לרבין ואלני) שאסור לנו אי פעם להיקלע למצב שבו יירשם שאנחנו היינו הראשונים לתקוף, ומשום רצונה להמשיך בשיתוף הפעולה עם ארצות הברית. על כך השיב קיסינג'ר שזו היתה החלטה נכונה. כמעט מיותר לציין, ששום התחייבות מהסוג שטוען לה קיפניס אינה מוזכרת בשיחה ביניהם.¹⁶² מאיר חזרה על נימוקיה לאי־פתיחה במכת מנע מטעמים מדיניים בשיבת קבינט המלחמה בבוקר 6 באוקטובר.¹⁶³ בפגישה עם השגריר האמריקני כשעתיים מאוחר יותר,¹⁶⁴ ובישיבת הממשלה בצהרי אותו היום, שבה ואמרה מאיר על הבקשה של הצבא לפתוח בהתקפת מנע: 'אני מודה ומתוודה שלבי נמשך לזה מאוד. אבל אני יודעת באיזה עולם אנו חיים [...] בכל זאת שנת 1967 אינה שנת 1973 [...] חבל מאוד אבל זה לא הולך'.¹⁶⁵ שר הביטחון דיין, ולמעשה כל שרי הממשלה, היו שותפים לעמדתה זו של מאיר, שהעולם שהתייחס בסלחנות לעובדה שישראל הקטנה והמאוימת בפומבי פתחה במכת מנע ביוני 1967, לא יקבל זאת כשישראל החזקה יושבת בגבולות רחבים ורחוקים בהרבה ממרכזי האוכלוסין שלה.¹⁶⁶

בכל הדיונים האלו, וכן בכל הדיונים האחרים מאותם הימים, לא מוזכרת שום התחייבות מהסוג שמתאר קיפניס. יתר על כן, כשנודע למקבלי ההחלטות בישראל שיש חשש שמצרים וסוריה יפתחו במלחמה, הועבר לשגרירות בווישינגטון ב־5 באוקטובר מברק ובו בקשה מקיסינג'ר שיעביר מסר למצרים ולסוריה, באמצעות הסובייטים, שאין לישראל כל כוונה לתקוף.¹⁶⁷ למחרת, כשנודע מפי ראש המוסד צבי זמיר על כוונת מצרים וסוריה לתקוף אחר הצהריים, פנתה מאיר ישירות אל האמריקנים בבקשה שיפעלו אצל הסובייטים למנוע את הפתיחה באש.¹⁶⁸ קיסינג'ר אכן פתח במגעים עם הסובייטים כדי למנוע את הפתיחה באש, ועל רקע זה הזהיר את ישראל מפני פעולת מנע ללא כל אזכור של התחייבות כלשהי.¹⁶⁹ ברור שבמצב כזה לא היתה לישראל שום אופציה לפתוח במכה מקדימה.

162 מרדכי שלו אל מרדכי גזית, שיחת דיניץ-קיסינג'ר, ל/982, 7.10.1973, א"מ, א-4996/3.

163 צורף, גולדה מאיר, עמ' 512.

164 מרדכי גזית אל אבן בניו יורק ושלו בווישינגטון, שיחת גולדה מאיר-השגריר קיטינג, 6.10.1973, א"מ, א-7048/14; Ambassador Keating Tel Aviv, to Secretary of State Washington D.C., 6.10.1973, 10:33, Nixon Library, file 610/06.

165 דברי גולדה מאיר בישיבת הממשלה, 6.10.1973, 12:00, צורף, גולדה מאיר, עמ' 516. המקור: א"מ, א-7052/8.

166 שם. ראו גם: דיון בלשכת שר הביטחון, 6.10.1973, 05:50; גולן, מלחמה ביום הכיפורים, עמ' 254-256.

167 מרדכי גזית אל הציר מרדכי שלו, ול/760, 5.10.1973, א"מ, א-7048/14.

168 מרדכי שלו אל שר החוץ אבא אבן בניו יורק, תוכן שיחת ראש הממשלה מאיר עם שגריר ארצות הברית בישראל קיטינג, 6.10.1973, א"מ, א-7048/14.

169 שלו אל גזית, ל/954, 6.10.1973, א"מ, א-7047/7.

ממשלת גולדה מאיר לפני מלחמת יום הכיפורים – תשובה ליגאל קיפניס

גם הטענה שהפיקוד הצבאי לא ידע על המגבלה המדינית הזו אינה נכונה. למשל בדיון ב-27 באפריל 1973, על רקע כוננות 'כחול לבן', אמר סגן הרמטכ"ל ישראל טל: 'לא נוכל להיות הראשונים שיורים במידה שאני חושב מה האמריקאים יגידו וכולי'. נדמה לי שיצחק [רבין] אמר שהם ממש הזהירו מפני זה'. באותו הדיון טען דיין שייתכן מצב שבו האמריקנים דווקא יהיו מעוניינים שצה"ל ינחית מכה מקדימה, ואז פעולה כזו תהיה אפשרית, ומדברים אלו מובן היטב שלא היתה כל התחייבות ישראלית לא לפתוח במכה מקדימה!¹⁷⁰

מאיר ודיין נמנעו ממכת מנע בגלל עצותיו של קיסנינג'ר ומתוך הנחה שהאיפוק יחזק את מעמדה של ישראל בעיני ההנהגה האמריקנית ולקראת המשך המערכה הצבאית והמערכה המדינית הצפויה באו"ם. כמי שעמדה בראש משרד החוץ בימי המאבק המדיני שלאחר מלחמת קדש, שהסתיים בתוצאות שליליות מבחינתה של ישראל,¹⁷¹ הבינה מאיר לאשורו את הסיכון הכרוך בפתחה במלחמה ללא הסכמת האמריקנים, והיתה נחושה שלא לחזור על כך. כמוה נהג גם ראש הממשלה שקדם לה, לוי אשכול, שיצא למלחמת ששת הימים רק לאחר שקיבל הסכמה, גם אם מהוססת, מהממשל האמריקני, וזאת למרות לחצים אדירים שהופעלו עליו לפתוח במלחמה לפני 5 ביוני 1967.¹⁷² מכאן ששיקולים מדיניים, ומבט קדימה אל הימים שלאחר פרוץ המלחמה, הם שהנחו את מאיר ודיין בהחלטתם שלא לפתוח בהתקפת מנע, ולא התחייבות דמיונית לקיסנינג'ר בתמורה להמשך הקיפאון המדיני – התחייבות שלא היתה ולא נבראה.

סיכום

שתי הטענות החמורות של קיפניס כלפי גולדה מאיר ומשה דיין – שהם העריכו שלא תפרוץ מלחמה, ושהם התחייבו כלפי האמריקנים שישאל לא תפתח בהתקפת מנע – מטרתן להטיל עליהם את מרב האשמה בפרוץ מלחמת יום הכיפורים, ובכך להקל באשמתו של ראש אמ"ן שכשל בהערכתו המודיעינית. ואולם שתי הטענות אינן מבוססות על תיעוד אמין, ולמעשה אינן מבוססות כלל.

170 גולן, מלחמה ביום הכיפורים, עמ' 67.

171 ראו: ננה שגיא (עורכת), תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל, כרך שנים עשר: מלחמת סיני: המערכה המדינית אוקטובר 1956 - מארס 1957, גנוך המדינה, ירושלים 2009.

172 מיכאל אורן, שישה ימים של מלחמה: המערכה ששינתה את פני המזרח התיכון, דביר, אור יהודה 2004, עמ' 169-198; למפרום, לוי אשכול, עמ' 485.